

"ואותן השמות עומדים לדורות" – על עברית, מגדר ומשפט

שולמית אלמוֹג

- א. פתיחה ♦ ב. חיבורו הראשון – "לוואת קראו אשה כי מאיש לקחת זאת"
ג. תודעה אישית, תחיה קלקטיבית ושפה ♦ ד. שפה בשדה המשפט ♦ ה. עברית
כשפת משפטית ♦ ו. הכוח הפוך של המזרות הלשונית ♦ ז. סוף-דבר

...language is power, life and the instrument of culture, the instrument of domination and liberation.

(Angela Carter, *Notes from the Frontline*)

יתכן שצורך לקרוא לכל פסעה בשם פרטיו.
(יואל הופמן, *לב הוא קלטני*)

א. פתיחה

אנו חיים בעולם לשוני, עולם של שפה. המציאות שאנו פועלים בה, היכולת למקם את עצמנו בתחום המציאות מחייבת באמצעות אוצר-המילים העומד לרשותנו. המשטר הנורומי-יבי הלשוני שהשפה משליטה ורחב ביזור, אבסולוטי למשעה. הוא נקשר לאופנים אחרים של שליטה חברתית: אידיאולוגיים, פוליטיים, מוסדיים ועוד. מילים הן תוצרי-תרבות השיכים אומנם למורשת תרבויות קלקטיבית, אך השפעתן חובקת כל תודעה אישית. המשטר השפה הוא מקייף, כאמור, ומשליך על מישורים רבים. בכונתי להתמקד אך באחד מהם, והוא הקשר בין השפה לבין מצב הנשים והגברים בתרבות ובחברה. לשם כך אתכונן

* המחברת נמנית על סגל הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה.
** אני מקaska להזודה לאריאל בנדור, לפיטר ברוקס, לרבקה ולפר, ליונתן יובל, לאדמיאל קוסטמן ולדפנה שופי על סיועם בnotations שונות. תודה גם לפניה אלון על עוזה מעולה במחקר והערות נבוגות וללטם פריד על סיועה בעריכה. תודה מיוחדת לרות הלפרין-קררי, שהענוהה מאירה העניינים תרמו וברות לגיבושים הוטפי של הרכבים.

בדרכים שהשפה מבחן באיכותם בין גברים לבין נשים, במטרות שהבנה זו משרתת ובתוצאותיה.

התיחסות לשונית שיטית להבחנה בין שני המינים הדרות לכל רגע בחיננו, ומהוות בסיס לכל شيء, ללא קשר לנושא המהותי של הפרק. התיחסות הזאת אינה נתונה לבחירתו. במקרים רבים אין השפה מאפשרת לנו להבחין בין המינים או לעקוף אותה, וכופה מודעות מוחמדת למינן של מושאי השיח שלנו.

עם זאת, שפט נבדלות זו מזו ברגש שכן שמות הבחנה בין המינים ובתכיפות הצורך להידרשו לה. ככל שהצורך הלשוני להידרש להבחנה בין זכר לנקבה אינטנסיבי יותר, כן ניתן להגדיר את השפה כבעלנת נטיה מגדרית חזקה יותר.¹

הברכים הבאים מטפלים בנטייה המגדרית של השפה העברית. העברית הינה שפה שכלי הרדוק שלה והשימושים הלשוניים שבה מאופיינים במטען מגדרי (gender loading) מירבי.² היא מסמנת ללא חוץ את המין של נשוא הייבור ונשואותיו, ובוחרת במסמן הגברי כמסמן ראשי, היכול בחובו גם את המסומן הנשי.³

לשאלות העקרונות העולות מנטיה המגדרית של הלשון נודעת משמעות אוניוורטלית. עם זאת, שימושים דקדוקיים מסוימים בעברית הינם יהודים, ואיכותה של העברית בהקשר המגדרי הן יוצאות-זופן בעוצמתן.⁴

الשפה העברית עשויה על-כן לשמש רקע מתחים מיוחדים במיוחד לבחינת רגישיות וחוכנות שפותחו במחקר הבוחן את הקשרים שבין מגדר לשווון. מודרך אחד הנושאים המרכזיים בתחום שיח וחברי-רעה, המכונה קרייטיקה⁵ פמיניסטית של הלשון (feminist critique of)

¹ מונח נוסף שנחוג להתייחס באמצעות מטען מגדרי גבוה הוא "שפה מיננית" (sexist), שהוגדרה כשפה ששימושה בה "creates, constitutes, promotes, or exploits any irrelevant.... distinctions between the sexes" (Sexist Language: A Modern Philosophical Analysis (M.V. Braggan (ed.) Totowa, NJ 1981), p. 3

² כבטוי של גיוורא. ראו: A.Z. Guiora "Introduction" An Epistemology for the Language: Sciences (A.Z. Guiora (ed.), Detroit 1984) 1, p. 6 המשפה האנגלית מופיינת כנושאת gender loading maximum, השפה האנגלית כנושאת gender loading zero.

³ להתייחסות להבנת הדקדוקיות המגדריות בשפה העברית, ראו מי מוציאnek לשון, חכוה ותדבות (חל אביב תשס"ב), בעמ' 13-10, 44-50.

⁴ בשפה האנגלית, למשל, עוקזו של המטען המגדרי מוקהה ליעיתים קרובות בשל הסימן הניטרלי של רביט משמות-הגוף והפעלים. מרילין פרוי, המזכרת את מחקרים של גיוורא ועמיתיו, מעירה בהקשר זה כי אף-על-פי שהשפה האנגלית היא דוגמה ללשון שהטען המגדרי שלה מינימלי, ניתן להניח במידה רבה של ודאות שסתימון המגדרי הוא גורם בעל חשיבות מרכזית בnisyon האנושי הכללי. ראו: M. Frye (ed.) The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory (New York 1983), p. 21 מוציאנק, לעיל העירה 3, בעמ' 12.

⁵ בעברית, השימוש בשם זה, שמות הגוף והפעלים מחייב סימון מיני. כמו כן, בעברית אין מסמן עיירוני-מגדר לכארה כגון ה-*he*-the האנגלי. מסמן העושה שימוש בגוף רבים (למשל: رجال סבורים כי...).

אני מעדיפה לעשות שימוש במונח "קרייטיקה" כתרגום למלה "critique" ולא במונח "ביקורת", שהגוריו יותר, משומש שהמליה קרייטיקה מטמת סוג מוטים של התרבות המבকשת לבחון את הנחות-היסוד

(language) והמהוות חתום ביקורת עשר ומפתחה.⁶ שיח זה אינו רק משקף עמדות בעניין לשון ומגדר, אלא מתרחב לעבר עמדות חברתיות ותרבותיות והבדלי השקפה פוליטיים ורפואיים.⁷

כוננות הדברים הבאים אינה לסקור את מסלול גיונו של השיח הזה, על קשת האפשרויות והכוונים הטמוניים בו, אלא למקד את המבט בהיבט אחר, המתיחס לשברים שבין הלשון לשווון בין המינים ולתורמתה האפשרית של לשון המשפט לשווון בין גברים לנשים. אפתח בסיפורו הראשון המציג את המשטר הלשוני הנוגע בשפה העברית עד היום, סייר הרבירה. בהמשך עוסוק בקשר שבין השפה לבין עיצוב תודעה חברתית-קולקטטיבית, וכן תודעה אישית. על-פי הטענה, הכללים הלשוניים נוגעים ישירות בנושא השווון בין המינים, ומשמעותם עליון. בהמשך יבחן תפקידיו המיוחדר של השדה המשפטי בהקשר הלשוני. אבקש להראות כי שימושו של המשפט בלשון אינו ניטרי או אובייקטיבי. יתר על כן, בשל

שהשפה מכוסתת עליהן, כמו גם את דרכי השפעה על חיינו. להגדרת "critique" באופן זה רואו: D. Cameron "Introduction: Why is Language A Feminist Issue?" *The Feminist Critique of Language: A Reader* (D. Cameron (ed.), London and New York 1990) 1, p. 1.

6 ההשპחת הפמיניטית הקשורה לשון ולהשפעתה הן רבות, והן מייצגות עמדות שונות ו מגוונות. השית הקשור לשון מצוי בឋאליך של התהווות, ולשאלות ורכות הנשאלות במלחלו טרם הוצעו תשוכות מספקות, אך אין ספק בעניין הרבה שהוא מעורר וביחסבו הוהלת וגבורת. בין הנושאים הנקשרים לשיח זהה נמנוט הדריכים השונות שנשים וגברים משתמשים בהן בשפה, הקשרים בין סטטוס נשי וברי לבין השפה, השתתקת הקול הנשי באמצעות השפה, והצעות לפירצת-דרך שוויונית באמצעות שינויים לשוניים. להלן כמה מחקרים וקובצי מאמרים העוסקים בהיבטים שונים של הקשרים בין מגדר לשפה: *Language, Gender and Society* (B. Thorne, C. Kramarae and N. Henley (eds.), Rowley Mass. 1983); *Women and Language in Literature and Society* (S. McConnell-Ginet, R. Borker and N. Furman (eds.), New York 1980); *Language, Gender and Sex in Comparative Perspective* (S.U. Philips, S. Steele and C. Tanz (eds.), Cambridge 1987); *Women in Their Speech Communities: New Perspectives on Language and Sex* (J. Coates and D. Cameron (eds.), London 1989); R. Lakoff *Language and Woman's Place* (New York 1975); D. Spender *Man Made Language* (London 1980); D. Cameron *Feminism and Linguistic Theory* (London 1985); J. Coates *Women, Men and Language* (London 1986); I. Cavalcani "Utopias of Language in Contemporary Feminist Literary Dystopias" 11(2) *Utopian Studies* (2000) 152; ר' אליאור "יעוכחות נפקדות, טבע ודומם וועלמה יפה שאן לה עניינס": לשאלת נוכחות והעדן של נשים בלשון הקורש, בדת היהודית ובמצוות הישראלית" אלפימס 20 (תש"ס) 214; לדין מאלך בהשלכותיהם הנורומי-ביבטיים הלכתיים שונים המנוגדים בלשון זכר, רואו ר' הפלפיק-קדורי, "וישיגנעם לבניך ולא לבנותיך" – הורוריהם מן העבר השני של המחיצה: על הכללה והדרת נשים בשפת ההלכה". המאמר מפורסם בחוברת זו.

7 רואו, למשל, הפלמוס התוך-פמיניסטי שיצר ספרה של ד' ספנדרא: *Man Made Language* (לעליל הערכה), המבקש לעמוד על הדומיננטיות הגברית ב"יצור" שפה אונסית וכשימושה בה. הספר וכלה בחרואה רבה, אך משך גם חיצי ביקורת. רואו, למשל: M. Black and R. Coward "Linguistic, Social and Sexual Relations: A Review of Dale Spender's *Man Made Language*" 22 *Screen Education* (1981) 39; קמרון, לעיל הערכה 5, בעמ' 18.

תפקידו החברתיים הספציפיים של המשפט והשפעתו המרכזית על יחס הכוחות בחברה, השימוש המשפטי בשפה טוון את התכניות הלשוניות הנוגנות בעוצמה ובמשמעות מיוחדות. מושג כך הדרה המשפטית מהויה מיקום שמתוכו מתקבש לחותר לעבר שינוי לשוני פרוץ-דריך בעל אוריינטציה שווריאנטית, ולחדר מתחווה לשינוי זהה. על טיבם של השינויים המתבקשים ועל הדרכים המובילות אליהם אנסה לעמוד בסיוו מבעים ספרותיים.

ב. הסיפור הראשון – "לוֹא תִּקְרָא אֲשָׁה כִּי מַאיֵּשׁ לְקַחַת זֹאת"⁸

הסיפור הראשון בספר בראשית הוא סיפור בראית העולם ובריאת האשה והגבר הראשונים. במקביל, האל בורא גם עולם לשוני ומצוות של שפה. הסיפור פורח בדמות המרכזית לא רק בספר הבהיר, אלא בתנ"ך כולו: דמותו של האל. אסתור פוקס כותבת בהקשר זה: "אלוהים הוא זכר, ואלהים הוא זכר ושל מושם שהתנ"ך משקף הבנייה זכרית של הקדושה".⁹ האל בורא את השמים ואת הארץ וכל אשר בהם, ולאחר מכן בורא את האדם: "זכר ונקבה ברא אתם".¹⁰ הבחנה הלשונית בין "זכר" לבין "נקבה" היא כינונו של המגדר. עתליה ברנרד אומרת על כך:

זכר... הוא נושא הזיכרון, הוא זה אשר יזכור, ועל-כן הוא הסוכן החברתי.... המונח "נקבה" מכוון לכך שמן הבדיקה החברתית, אין הבדל בין החקודים הביולוגיים שלה לתפקידיה החברתיים. הסוכן הזכרני נושא בעול המשכיות החברתית, התרבות (הזכרון)... הזכרים, כמו שהסימן הלשוני שלהם מעיר, הם העליונים מגדרית. למעשה, הם המגדר היחיד: נשים הן מין [ולא מגדר – ש"א] בהיוון מגדרות במאצאות אפיין גופני.¹¹

שםו של הגבר הראשון שברא אלוהים הוא "אדם". אלוהים יוצר תחילת את אכ-טיפוס – הדגם הזכרי. כינוי של הדגם הזה משתמש מייד בשם הכלול בחובבו גם את הגבר שכבר נברא וגם את האשה העתירה להיברא: "ייברא אלהים את האדם, ... זכר ונקבה ברא אותם"¹² את

בראשית ב, כג.

8

E. Fuchs *Sexual Politics in the Biblical Narrative: Reading the Hebrew Bible as a Woman* (Sheffield, England 2000) (התרגומים של – ש"א) פוקס מצינה כי דימויו הזכר של האל מחליף חפיטות של אלות נקבית שהוא נפוצות במזרחה הקרוב. פוקס, שם, וראו המקורות הרלוונטיים בעברה 2, שם.

9

בראשית א, כו.

A. Brenner *The Intercourse of Knowledge: On Gendering Desire and 'Sexuality' in the Hebrew Bible* (Leiden 1997) 12 (התרגומים של – ש"א). ברנו קובעה כי לעומת המנתה ליחסים זמלה "אדם" משמעות אידית-מגדר, כעמדותיהם של טרייביל או בל, אין ביסוס ממשמעות. P. Trible, *Love and the Rhetoric of Sexuality* (Philadelphia 1978) 144-165; M. Bal *Lethal Love: Feminist Literary Readings of Biblical Love Stories* (Indianapolis 1987) 104-130.

10

11

בראשית א, כו.

12

האשה האל גוזר מן האדם: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶת הַצָּלָע אֲשֶׁר לְקַח מִן הָאָדָם לְאָשָׁה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים...".¹³

כאן מהתחיל הפרק הבא בסיפורו כינויו של העולם הלשוני, הפרק העוסק בכוותו של מתן השם.¹⁴ מעת היבראו, והונע לאדם, מאת ברואו, כוח למבחן שמות, ואדם אכן מעניק שמות לכל הסובב אותו. וזה תחילת התופעה הלשונית שנייה מייקש לתכנות "הפרה בגנו". הכוח למבחן השם הוא גם הכוח להעירין, לקבוע מיקומים היורכיים, לעצב את הסדר הגוגג, לצור את תמונה העולם. על הכוח הגלוט במתן השמות עומר המדרש, המתאר את האדם הראשון המעביר לפניו את החיות כדי ליתן להן שמות: "מָלֵךְ שְׂהָעִירִין כָּלֵן לִפְנֵיו לְקַרְותָה לְהַנִּיחָה שְׁמוֹת וּקוֹרָא לְהַנִּיחָה אֶחָד וְאֶחָר מֵהן שֵׁם לְפִי מָה שָׁהַסְתַּכֵּל בָּהּן, וְדַע סָוד כָּלֵן, וְאוֹתֵן הַשְׁמוֹת עוֹמְדִים לְדוֹרוֹת...".¹⁵

הגבר הראשון, שכוח מתן השם הוענק, והוא זה המעצב את המיציאות הסובבות אותו, את מציאות גנו, מתוך חפייתו שלו ומתחן נקודת-הראות שלג. האשה, שנבראה מצלעו, אינה שונה מבcheinה זו מהפרחים שבראה האל בגן העדן. גם לה, כמו לפירותם, אדם הראשון מעניק שם. הוא עושה שימוש בעצמו כבסמן ראשי. הוא בוחר שם כלל – שהוא גוזר אותו מעצמו ("לוֹזָאת יָקֹרָא אָשָׁה כִּי מָאִישׁ לְקַחַת זֹאת"),¹⁶ וגם שם פרטיו הוא גוזר מתקודזה הבילוגי ("וַיֹּקְרָא אָדָם שֵׁם אֲשֶׁר הוּא כִּי הִיא הַיִתָּה אֶם כָּל חַי").¹⁷ בכך האדם הראשון מעמיק ומקבע את ההגדרות המגדירות שייסר האל ואת מעמדו כמסמן הראשי בתוך המערכת המגדירית.

השמות הראשונים, אבני-היסוד של השפה, וככללי גיזותם של השימושים הלשוניים הראשונים "עומדים לדורות", כלשהו של המדרש. ואזמנם, בהתאם לפדרנית לתבניות המופיעיה בספרות הבריאה, הרגם הגברי משמש עד היום כמסמן ראשי, שממנו נגזרים ובהתאם אליו מערוצבים סימנים אחרים. המלה "אדם" משמש בשפה העברית כמסמן כלליל לככל גבר ולכל אשה (כלומר, כמסמן של האנושות כולה),¹⁸ כמסמן של זכר ספציפי, וגם כשם פרטיגברי. בדומה לכך, המכנים ליחס למבוקש כלשהו אופי אוניוורטלי או כלללי עושים שימוש במונחים לשוניים זכריים.¹⁹

13 בראשית ב, כב.

14 לעיין בקריאת השמות הראשונים במקרא ובאופן בו התרפשה קריית שמות זו בספרות האגדה, ראו: 'א' קוסטן "זבל אש" יקרא לו האדם... והוא שמו' (בראשית ב, יט) על קריית השמות הראשונים במקרא ובספרות האגדה" זאללה שמות ('א' דמסקי (עורך), רמת גן חננ"ט) עט. ראו בהקשר זה גם את ניתוחה של מרידלי Daly *Beyond God the Father: Toward a Philosophy of Women's Liberation* (Boston 1973), p. 8.

15 מלודש הנגיד לבראשית, לרוד הערני, מהדורות מודרכי מוגליות (ירושלים תשנ"ג) פה בראשית ב, כג.

16 בראשית ג, ב.

17 המלה "אדם" משמשת כ"שם כלל אחד מן המין האנושי – איש, אשה, ילד" ('א' אבן שושן המילון החולש' (ירושלים תשמ"א)).

18 וזאת א"כ עלי-פי שאפשר שכינויו של האדם, ואף מהותו, נגוררים מתוך האדמה. הוא נוצר מתוך האדמה: "זִקְרֵר אֶל אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עַפְרֵם מִן הָאָדָמָה" (בראשית ב, ז), והוא מסמלת אף את סיום מעגל החיים: "עוֹד שׁוֹבֵךְ אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לְקַחַת" (בראשית ג, יט) למרות זאת, נעשה הדגם הגברי אמת-מידה

הכרעה הלשונית המגולמת בסיפור הבריאה, הכרעה שבעקובותיה נушה "אדם" דגם-העל הלשוני, העיל-זמני והאוניו-ורסלי, היא בעניין הכרעה גורלית. היא גורלית משומש שכבר בה מכוון בנסיבות הנשית ואירועוון המגדרי שאפיין את היחס בין נשים לגברים לאורך ההיסטוריה האנושית, וגם שתים ממערכות השליטה רבות העוצמה ביותר ששימשו לצורך כינונו וחיזוקו של הרגם הזה – המערכת הנרטיבית, ולצדיה המערכת הלשונית. סיפורו הבריאת, ולצדו העולם הלשוני שנברא, אכן מייצגים, כביטויו של רולאן בארת, אותה "כיפיות טריגית של האדם לשפטו"²⁰, כיפיות שהיא טריגית במיוחד כאשר השפה "איןנה לגמרי שלו".²¹ הcpfיפות שמורכב בה כאן קופלה. לצד כיפיות האודם למסגרת הלשון שעת הנחיתות מסר לו האל, האשא לבודה בתוך אותה שפה מכניעה, שפה שאינה שלה, השפה שעיצב אדם מתוד כיפיותו לאל ומתרע מעמדו בעליינו עלייה.

כיוון, כאשר שיח השוויזן המגדרי נישא בפי רכבות ורכבים, גודל הפיתוי לקרוא את סיפור הכריאה בדרך אחרת, דרך שחתטש את הבדלי היררכיה בין אדם לחווה, בין הזכר לבין הנקבה. קריאה כזו מיצעה אילנה פרדס, הרואה בחווה את "הפרשנות הפמיניסטית הראשונה של הקבוצה". קריאה כזו מיצעה אילנה פרדס, טעונה פרדס, גם אם נפרשו כמעשה של סיפורו הבהיר.²² מתח השם לאשה על-ידי אדם, טעונה פרדס, גם אם נפרשו כמעשה ייצוגי של שליטה בלשון, הוא יוצא מן הכלל. חוץ ומן לא רב מרגע הבריאה "זופכת חוות מאובייקט המקבל שם לсобייקט והנותן שמות לוולתו".²³ וכשם ששעתה חוות בתנ"ך, האם היא זו הנונת שמות לילדיה.²⁴ איני גורסת כי קריאה כזו של אילנה פרדס וקריאות אחרות, המבקשות לאומר בסיפור הבריאה יסודות של עוצמה נשית או נשיות המסרבת לקבל את הבנייתה כאובייקט הנגזר מתוך סדר-עולם ושפה גברים, אינן קובלות או אינן רצויות; אחד ממקורי הכוח והחוויות המרכזים של מבנים נרטיביים הוא האפשרות לדלות מהם עוד ועוד פרשנויות, זיווית-ראיה וכיווני מחשכה מעיצמים; יחד עם זאת, חשוב להכיר בכך שהפרשנות של סיפור-הבריאה, שלאורה נוצרה ונתקבעה המציאות המגדרית, ברורה ואחד-משמעית או ריאינטץיה הפטראורכליה שלה. נרטיב הבריאה והעולם הלשוני שהוא מייצג הם חלק ממאונן עצום של תזריטים תורכתיים ששימושו במכוונים ומשמעותם את העליונות הפלטית של גברים על פניהם ונשים. כרךהיה של רחל אליאור:

מזור להאריאלה בנדורו, שהעליה את הדברים האלה בשיחה עמי.

²⁰ ר' בראת מיתולוגיות (עדו בסוק (מחרגם), חל-אביב תשנ"ח) 114.

.בש, בש 21

²² א' פדרס הבריאה, לפי חוה – גישה ספרותית פמיניסטית למקרא (חול אכיב 1996) 45.

²³ שם, בעמ' 36. פרודס מונח את אמרה של חוה בבראשית ד', א' ותולד את קין והאמור קניית איש את ה' "מכוב המיציג מענה וסדר ודברים הפוך לסדר הדורבים הקודם, שבו קרא אדם בשם שלה (שם, רבעמ' 41).

שם, בעמ' 36. רואו עוד לעניין זה את הפירושים שמציג אדריאן קוסמן למשמעותה של קריית השםות. אפשרות אחד היא "לפרש פעולה ואחת כפעולה מכשנית, ולפיכך נתינת השם היא אופן של שעבוד כל הבוריה לצורכי האדם". על-פי אפשרות זו, "החיות שהודבק" האדם לכל חייו ואחר כך לאשה דומה אפוא לסייע בעלות בעלמא" (קוסמן, לעיל הערכה 14, בעמ' פג'). אפשרות שנייה, הנואת יותר למחבר, היא כי "קריית שמות זו היא פעולה הבעתית, אקט של היכרותו, שלאורט הראשון היה בו סיפוק מלא ככלעצמו, מבליל לראות בחיות או באשה מכשיר או כליל להפקת מטרות ורחות יותר" (שם).

اللسان העברי, על עולם המושגים היהודי והתרבותי המסורתית המשוקעים בה, מעצבת את תפישת העולם המשפיעה במישרין ובעקיפין על יהסים מגדריים. הלשון מגלה ערכיים חברתיים ושמורות תבניות מחשבה ואורחות-חיים לפיך, כלל דוברי העברית, שהתגבשה כשפה, כתרבות, כדת וכעלם מושגים מפורש ומובלע במשמעותם. אף-שנים בגבולות החברה המסורתיות, הם יורשים של עולם מחשבה דתי פטיריארכלי ומגדרי, ביוזען ושלא ביוזען.²⁵

וכן, מן ימי הבריאה, הפניה גם לנשים וגם לגברים בלשון זכר היא, הגדرتה של האקדמיה ללשון, "דרך המלך בעברית מאו ומעולם".²⁶ על-פי התפיסה העומדת בראע הכללים הלשוניים, הרגם הגברי משמש כנורמה, ואילו הרגם הנשי – כיויצא-הדווף לנורמה.²⁷

ג. תודעה אישית, תודעה קולקטיבית ושפה

כיצד הופך סיפור לשפה? קשה מאד כמובן להתחקות אחר שכביו השונים של המהלך המורכב הזה, אולם אי-אפשר שלא להבחין בקשר החי שבין הסיפור הראשון, העתיק, המיתוי, ששורשו נבלעו או-שם בחלל הרחוק של ההיסטוריה האנושית, לבין מאותเศיות נוהגת. הסיפור הראשון מהזהה עדין בכל משפט, בכל שיחה, בכל מחשבה, בכל שימוש הנעשה במיללים. אותו סיפור עצמו ממשיך ללא חפקד חשוב בעיצובה התודעה האישית של כל אחת ואחד וביצועו תודעה מגדרית קולקטיבית. הטעם לכך הוא היהת של השפה אחד הגורמים המרכזיים ובעל להשפעה הרבה ביותר על הבניית ראיית-העולם שלנו.²⁸ כקביעתו היודעה של רומן יקובסון: "כל גסין לעסוק בסימנים הלשוניים כאילו היו

אליאור, לעיל הערכה 6, בעמ' 214.

25

.(.לשונו לעם", מחוז מוד, חוברת ר' ניסן-טיון, החטנג"ג (ראו: "לשון עברית" נגה 36 (1999) (41).

26

J. Moulton "The Myth of the Neutral 'man'" *Feminism and Philosophy* (M. Vetterling-Braggin, F.A. Elliston and J. English (eds.), Totowa, NJ 1977) 124, 128-130. ראו גם את הסברה של מירה אריאלי לטעם ההבחנה בין חופעה לשונית וגיליה לבין זו שיש לפמנה בנטיה או בזרה מארוכה אחרת כלשהי: "בדוקוותם עקרונות המבחנים בין הפשטם למורכובם... הם גם המבחנים בין הוכרי לנקבי בשפה.... האשה... אינה 'רגילה' אלא 'חופעה מיזוחה'..." התופעה הרגילה והניתרלית היא הגברית. התופעה והתריגנה, השונה, ה"אחרות", היא הנשית, ואחתה ש לסמן באופן נפרד ומוחדר. (מ' אריאל "עשים ביד הלשון: שלושה היבטים בסוגיות הנשים והלשון" נגה 4 (1982) 18, בעמ' 18-19).

27

לקשרים שכן עיצוב וודעה בין הלשון רואו J. Piaget *Six Psychological Studies* (New York : Oxford University Press 1968) 98; S.A. Gelman and J.P. Byrnes *Perspectives on Language and Thought* (Cambridge 1991); B.L. Whorf *Language, Thought and Reality* (J.B. Carroll (ed.), Cambridge, Mass. 1976); J. Culler *Literary Theory* (Oxford 1997) 55-69; A.L. Herold "The Dominion of Language and the Emergence of the Autochthonous Self' An Epistemology for the Language Sciences (A.Z. Guiora (ed.), Detroit, Michigan 1984) 77; E. Mertz and J. Yovel "Metalinguistic Awareness" *The Handbook of Pragmatics* (J. Verschueren, J. Ostman and J. Blommaert (eds.), forthcoming, Fall 2001); J.B. White *Justice as Translation: An Essay in Cultural and Legal Criticism* (Chicago 1990 ; ספרדים, לעיל הערכה 6, בעמ' 141, וראו גם מחקרן של א' לביא, א' פורת ופ' פירד "יחס החברה

28

'סמלים שיריותיים' ו'קונונציונאליים בלבד הוא פישוט-יתר מטהה'.²⁹ היסמין הלשוניים והתבניות הלשונית הנוגאות מייצגים את דרכה של החברה האנושית לקבוע ולסמן מה נחשב למיציאות ומהו סדר הדברים הקובע באותה ממציאות. על רקע זה, בכלל הלשוני המחייב סיוג רצוף של גברים ונשים והענקת מעמד של מסמן ראשי לדגם הגברי יש השלכה כפולה: אישית וקולקטיבית.

השפה מייצגת בכל חברה את ליבת התרבות הנוגאת באוטה חברה, ומשמשת כאמצעי עיקרי לצורך הernalתיה.³⁰ הלשון קובעת ומקבעת מיקומים. המסר שהיא מייצגת משדר לא הרף מי במרכז ההוויה האנושיתומי בשוליה, מי הרגילומי "האחרות", מי הנורמהומי יוצאת-הדרוףן. השפה משתמשת בדרך זו מכשיר בעל כוח עצום לצורך כינונה והernalתיה של תודעה קולקטטיבית. זה מכשר שקשה מאוד להתרמודד עם המסד שהוא מקדם, וזה בשל חוסר היישירות והחמקנות של המסד המועבר. כך, העברית אינה מצהירה באופן גלוי ומפורש על חוסר שוויון בין גברים ונשים, אולם אינטוף הצהרות זעירות, מרומות ועקבות, עלולות לא הרף מכל שימוש ניטרלי בכיבול בסיטואציות ונסיבות בין גברים לנשים שהשפה כופפת علينا. בכך, השפה העברית מסייעת לצירוף חומונת-עולם כולל שיש בה חשיבות מרכזית להידרשות מתמדת להבחנה בין גברים ונשים, ובها בעת הדגם הגברי משתמש מודול ומסמן ראשי. באופן דומה כתבה סימון דה בוכוואר:

[H]umanity is male and man defines woman not in herself but as relative to him; ... She is defined and differentiated with reference to man and not he with reference to her; she is the incidental, the inessential as opposed to the essential. He is the Subject, he is the Absolute – she is the Other.³¹

במקביל להשלכות שיש לשפה על צמיחה תודעה חברתית קולקטטיבית, היא גם אמצעי לצמיחה אישית, ויש לה השפעה רובה על עיצוב האישיות האנדיווירואלית וההenthalgot. לקטיגוריית המגדירות של הלשון נורעת השפעה מרכזית על עיצוב האישיות, ולא ניתן

הישראלית אל האשה על-פי השפה" נגה 4 (1982) 13. אוור ספרותי לקשרים שבין שפה לעיצוב תודעה אישית קולקטטיבית מצוי בספרו של ג'ורג' אורוול, אף משע מאות שמות וארבע. אורוול מתאר מציאות בדינית שפה אנגלית "מחודשת", המכפיה על הכל בידי השלטון משמשת בה אמצעי דיכוי עיל ואכזרי. ראו: G. Orwell *Nineteen Eighty-Four* (London 2000) Appendix – The. אני מודה לפניהו אלון שהפנהה את השותה ליibi לנקורה זו. M. Barnes *Linguistics and* Principles of Newspeak, 270 למחקרים העוסקים בפרקטיות הלשונית אצל אורוול, וראו: *Language in Science Fiction-Fantasy* (New York 1975) 140-170; W.E. Meyers *Aliens and Linguists: Language Study and Science Fiction* (Athens 1980) 193-209; D. Sisk

.Transformations of Language in Modern Dystopias (Westport, CT 1997)

ר' יאקובובסן "הלשון כיחסה למערכות יחסים אחרות" סמיוטיקה, בלשנות ופואטיקה (איתרם אבן-זהר וגדרון טורי (עורכים), תל אביב תשמ"ז) 70, בעמ' 72.

A.Z. Guiora "The Dialectic of Language Acquisition" *An Epistemology for the Language Sciences* (A.Z. Guiora (ed.), Detroit, Michigan 1984) 3, 11
S. De Beauvoir *The Second Sex* (H.M. Parshley (trans. and ed.), New York 1953) xvi

29

30

31

להתייחס אליהן כל מרכיב סיוגים שריורית ולא-חשובה. הטעם לכך הוא השתרועותה של מערכת הסיוגים הזהא特 לא רק על הפלזים ורעניות, אלא גם על גברים ונשים. גבר או אשה יפנו לווולת ויתמייחסו לעצם כבוחרים מבנויות לשוניות התלויות במיינם. גם הזולת, בהתייחסו אליהם, יזהג כך. כמו מחקרים פסיכולוגיים ביקשו לבדוק מתי זהות מינית מתגבשת בקרוב ילדים הנמנים עם חברות שונות. ההנחה הייתה שאם הבדיקה הלשונית בין זכר לנכבה אינה אלא מערכת סיוגים פורמלית ושוריונית, מחוורה חשיבות מהותית, אין לצפות שהן ישפיעו בדרך כלשהי על מהלך צמיחתה של הזולת המגדרית. החקרים השוו תהליכי התפתחות של ילדים זוכרי עברית, אנגלית ופינית. הסתבר שקיים התאמה בין המטען המגדרי של השפה הנחקרה לבין השלב שמדוועות מגדירת מושגת בו.³² ילדים וילדות בישראל נמשיכים מודעים להבחנה בין המינים מוקדם יותר מאשרם אングליות, וילדות וילדים בפינלנד מפתחים מודעות כזו אף מאוחר יותר.³³ גם אם תוצאות מחקרים אלה אינה ראייה לקשר שבין חוסר שוויון במצבאות לבין נתיחה המגדירה של השפה, יש בהן אינדיקציה לכך שהשפה אינה מערכת סיוגים שוריונית שאינה משפיעה על צמיחת המודעה המגדרית. השפה היא המפתח לצמיחה של זותות, של מודעות עצמית וגם של מודעות לקשה האפשרויות הפוחזה לפניינו והחוסמה לפניינו.

נשים נולדות לתוכן עולם לשוני שהרגם הגברי הוא הסמן הראשון בו. בהתאם לכך, רוב הנשים, כשהן מדברות על עצמן ומבקשות לשותם לדיברים אופי כלל, משתמשות בלשון זכר או במללה "אדם".³⁴ היתכן שאין להטמעה הרצופה הזאת של ה"אני" הנשי בתוך המסמך הגברי, הטמעה שהשפה העברית, כאמור, אינה מותירה ברירות רבות באשר לה, תוצאות במישור של שימוש אישיותן של הדוברות?³⁵ טيلي אוילן עומדת על נזק שהניזוקות אינן מודעות לו כלל לעיטים קרובות. זהו אובדן של מרכז-יצירתי אצל נשים, בשל השימוש הכלמוני כמעט במללה "he" כמתיחסת לכותבים ולמעשה הכתיבתה:

The unconscious, conscious harm ... to a woman – when writing of writing or writers or of oneself as poet, as writer – of having to refer to oneself, and to one's activity, as masculine. ... Why is it so hard for us? So difficult to, naturally, state our presence in the 'she' 'hers' belonging to us?³⁶

למרדו המודעות המגדירות בין שלוש השפות הללו רואו לעיל הערכה. 2.

ג'ורא, לעיל הערכה, 30, בעמ' 6. ראו עוד בעניין זה את כל ההפניות אליהן מפנה המחבר.

למשל, "אגן אדם וגבש" הוא ניסוח שגורר בפי נשים המהארות את עצמן.

השו לשאלתה המכילה של הפלרין-קדורי, לעיל הערכה 6: "הניתן עוד בכנות להניח של שפה הדתית הזכיר את כל השפעה פוגעת בהוויה החותית ובתחפיטה האמנית של האשה?"

T. Olsen "Extract from Silences" *The Feminist Critique of Language: A Reader* T. Olsen "Extract from Silences" *The Feminist Critique of Language: A Reader* (D. Cameron (ed.), London and New York 1990) 164, 164-165 מתוך כתיבתו של וילה קטר, המהארת את נסיבותה ככוחות צעריה בלשון זכר ("usually the young" (writer must have his affair with the external material he covets") לבסוף, המשמשה בהאנסה (פרטוניקציה) גבירות של משורר בשירה הארץ-פואטית (שם, בעמ' (165).

תופעה זו מייצגת, לדעתה של אלסן, את הניכור המכאי של האשה היוצרת – ריחוקה עצמה.³⁷ האובדן שמטענה המגדרי של השפה גורם אינו מיוחד כמובן לנשים-יצירות. קשת התגבות הרגשית של נשים עשויה לפחותה באירועים לחופעה הלשונית, לנעו לעבר אי-ינותות רגשית, ולהגיע עד כדי פגיעה רגשית. פגיעה רגשית עשויה להיגרם עקב הצורך המתמיד, הנכפה על נשים, ליותר על יציג לשוני-עכמי מדויק.³⁸ נשים רוכות להתעלם מהתפקיד, הנכפה על נשים, או להדמיך. החתולמות או ההדקה מהווים לעיתים מעין אסטרטגייה של הגנה מפגיעה זו או להדמיך. בתוך מציאותו של הנוגג המקביל בתחוםה אינם מאפשרים ברירות רכבות.³⁹ נשים אחרות, כאמור, חשות פגיעה מתמדת הנגרמת להן בעקבות הבחירה המגדרית שהשפה כופה עליהם.⁴⁰ קיימים מצבים שבהם השימושים הלשוניים גורדים לא רק פגיעות רגשית כי אם תוצאות מעשיות הפוגעות בנשים. על פגיעה זו עומדת רוח הלפרין-קרדי, במארה המופיע בכרך זה, בנתחה את הדרך שכבה משמשת הלשון כבסיס להכרעה הכלכלית של הרות נשים בהקשרים שונים, שהמרכזי בהם לימוד תורה.⁴¹ להדרה זו מצטרפת הפגיעה "בஹואה הדתית ובתפיסתה האמונה של האשה".⁴²

37. בקשיים הכרוכים בשימוש בלשון גבריה לזרק ציראה נשית ובאפשרות פיטול של לשון-צירה נשית מיחודה עסקו ג'יליה קרייטובה, לוס אריגורי והלן סיקטו. לתיו ג'ישויתין ורא' ח' שח נשים וממכות (חל אביב 2001 בעמ' 8-12, 63. דביריתן של חוקות אלה, כותבת חיה שחם, "עוררו את הוויכוח בשאלת קיומה – או הצורך בקיומה – של לשון נשית מיוחדת, המבוססת על מאפיינים נשיים" יהודים, מען שפט אם שאמורה להחלה ביצירה הנשית את לשון האב, כאמור, את השפה בעלת המאפיינים הפטרי-ארכליים". (שם, בעמ' 9).

38. דוגמה לפגעה ונשיות כזו מתחוארה במקצת שנשלח למזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית על-ידי עורך דין דובי ארבל: "הסקרה כאלו לשון זכר היא ניטולית או סתמית היה במקורה הטוב סברה חטימה, ובמקורה הרע חוצאה של המשך ולהשתמש בשפה כאמור להונעת החיטוטה מסויימת לאשה. חבל שלא נחתת, גב' גונן, בשיעור של לימודי השנה בכיתה י' בחיכון בת"א. בשיעור חילוקי לתלמידות טופס בחינה וכוב השמתות בלשון נקבה בלבד (ג'א היבעי את דעתך'; ע"א הסבירי וכו'). מיד כשחלהו לקרוואת הבדיקה פיצו הבנים (כמעט כולם) וטענו כי אינם מוכנים להסביר על הבדיקה, שכן היא אינה מיועדת להם. עיניהם של הבנות, לעומת זאת, נצטו מאושר. הן הסבירו לאחר מכן כי אושרין כפוף: לא רק שהשאלות כוונו אליהם, אלא שהן חשבות שהבנים הרגשו – סוף סוף – מה שון מרגשותם במשמעותם של שנות לימודיהם בכיה"ס: הוצרך להתרמודר עם בתיונות, עבודות, מודעות ופניות בעל-פה המכוננות, לפחות לאורה, לבטים בלבד". ("לשון עברית", לעיל הערכה, 26, בעמ' 42).

39. ראו את חשיבותה של האקדמיה למכתבי של עורך דין אובל. מכתבי התשובה הקלוניים פואחים בamilim "על-פי" דרכה של העברית", כאלו זו אינה ניתנת לשינוי, נאמר בהם כי צורת הזכר היא הצורה הקצה והפשטה ביחסו, וכל אפשרות אחרת תנוגם "סידרבלים" ו"בעיטה חמוץ" (שם).

40. השו להבחנה של שיפמן בין מי שגילו וגיישו לשימוש לשוני כמנוחים בעלי אסוציאציה של קדושה בשפה חילונית למי שהשימושים הלשוניים ידראו להם כנרגע לשוני שגרתי ומוחסר חשיבות מיוירות. ראו: פ' שיפמן "שפה אחת ודברים אחרים" וב-תובויות במדינה דמקומית ויהודית: ספר ההיינן לאיאיל דזען-עכמי זיל' (מנחם מאוטנר, אבי שגיא ורונן שמר (עורכים), חל אביב חמש"ח), בעמ' 724.

41. הלפרין-קרדי, לעיל הערכה, 6.

42. על-ידי נשים רוכות לשימוש הלשוני הנוגג בשיח הדחי, ובא לידי ביטוי, בzn היתר, בלשון התפילהות. "The result of men constantly, fervently, and publicly thanking God that they are not women has been to make it hard for women to thank God that they are" (R.

ברשימה טרירית, שטטרת החשוף מאפיינים בעיתתיים בשפה האנגלית, דאגלאס הופסטאדר החליף את המלה "אדם" ("man") במלה "לבן" ("white"). למשל, במקום "All whites are created equal" המשפט המוכר "All men are created equal" – ומתחair "equal". הוא עשה שימוש במילים כ"white", "whitekind" ו"chairwhite", את דרישתם ה"אבסורדיות" של ה"גיגריסטים" לשפה חדשה שתינתן ביטוי לתפיסה של שוויון בингוציאי.⁴³ השימוש שעשווה הופסטאדר בשפה האנגלית טורד מנוחה, כמו כן בשל האימפליקציה הגזענית שלו. אולם בסוף דבריו ערך הופסטאדר הקבלה בין האנגלית "הגזענית" שהמציא לבין האנגלית הסקסטית הנוגעת, והשלה המתבקשת נותרת מודחדות: אם שימוש גזעני בשפה פוגע, כיצד עשויות נשים, או למצער חלק מהנשים, לא להיפגע שימוש בשפה הנוגעת?

אופיה של שפה ועשור משמעוויותיה אינם נלמדים איפוא ורק מהגדירות מילוגיות ומשמעותם על הדונוטטיביות של כליל הדקדוק שללה. המשמעות המלאה נלמדת באמצעות קונוטציות תרבותיות, חברתיות וההיסטוריה האופפת את המילים והכללים. כאשר המבטים מופנה לעבר המקורות האלה, מתחזר השימוש בדגם הגברי כمسמן ראי, ובמלה "אדם" כמסמן גברים ונשים כאחד, אין מייצג ניטרליות ערכית. קיימים אף מחרקים אמפריירים המחזיקים טענה של-פה השימוש במונח "אדם" או במסמנים גברים אינו מתרשם ניטרלי מהבחינה המגדרית גם אם המחבר התוכנוו ליצור ניטרליות: "when you use the word man generically, people do tend to think male, and tend not to think female".⁴⁴ השפעה דומה, כך יש להניח, נולית לשימוש במלה העברית "אדם" ולשימוש במבנה דקדוקי זכרו כבמסמן כללי. כל מונה לשוני וכל כלל דקדוקי מוקפים בمعنى הילה של קונוטציות הרומיות לעבר משמעויות המצוות חמייד ברקע. לא ניתן להפריד בין הערך המסתמן, הדונוטיבי, של מלה או כל דקדוקי לבין הקונוטציות שלהם.

כך, בהשתמשנו במילה "אדם" (למשל, בכורתת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו), אם נרצה בכך ואנו עושים בפועל שימוש לא במסמן ניטרלי, אלא במשמעותם של משמעויות תרבותיות נלוות, ובבחן הפניה משתמשת לקיום הרצוף של מבנה היררכי

.Rorty "Feminism and Pragmatism" *Truth and Progress* (Cambridge 1998) 202, 219 האסוציאציה המתבקשת היא כמובן לשון החפילה "ברוך שלא עשי אש" (סידור, ברכות השחר). ניסikan להתחמודד עם הקושי הזה מייצג פטרה של מרטייה פולק, *The Book of Blessings*, המנסה לתרגם את מאגר החפילות היהודית לשפה בלתי-פוגעת מהבחינה המגדרית. ראו: M. Falk *The Book of Blessings* (2nd ed., Boston, Mass. 1999) על אפקט הניכור התרבותי היכול להחלות כוים, לעתים, לשמורים לשוניים דתיים בתוך חברה חילונית, ראו: שיפמן, לעיל הערא 40, בעמ' 715.

W. Hofstadter (D. Hofstadter) "A Person Paper on Purity in Language" *The Feminist Critique of Language: A Reader* (D. Cameron (ed.), London and New York, 1990) 187

19 C. Miller and K. Swift *Words and Women* (Garden City, NY 1976) 44 מתארים מחקר שבו התבקרו תלמידות ותלמידים בקולג', לבחור חמונות שלילו פרקים בספר סוציולוגיה. סטודנטים שני המינים שקיבלו פרקים שהוכחו בשםות "חברה", "חיים תעשייתיים" ו"הגהנות פוליטית" נטו לבחור חמונות שהופיעו בהן גם נשים וגם גברים. לעומת זאת, סטודנטים שני המינים שקיבלו אותן פרקים עצם, אך עם כותרות שונות ("האדם החברתי", "האדם החישתי", "האדם הפוליטי"), נטו לבחור חמונות של גברים בלבד (שם, בעמ' 19-20).

פטריארכלי ושל יחס כוח בalthi-שוווניים בין גברים לנשים. קונוטציות אלה חותמות בחטמלה תחת משמעותה הניטרלית כביכול של המילה "אדם".

ד. שפה בשדה המשפט

המחקר המשפטי המתקדם בשפה שם דגש בשילוב בין חפקידה המזוהה של השפה לבין השימוש המשפטי בה. ההשילוב הזה יוצר מסגרת פרשנית ספציפית.⁴⁵ חוקרי משפט וביבים נוטים כיום לחשוף את המשפט כאידיאולוגיה בעלת גוונים פלורליסטיים, או כזרה שאידיאולוגיות שונות נאבקות בה על הבכורה,⁴⁶ ובוחן כיצד מקרים במעמד הkowskiיטופטי של הלשון לצורך בינון וחיזוק האידיאולוגיות המשפטיות.⁴⁷ אחת האידיאולוגיות הבאות לידי ביטוי במשפט, והנתונות כיום תחת מתקפה ביקורתית פמיניסטית ואחרות, היא האידיאולוגיה המכוננת מגדר בהקשרים שבהם אין המגדר רלוונטי. המשפט נתפס, מבחינה משמעותית, כפרקטיקה מכוננת- מגדר ("law as a gendering practice").⁴⁸

אני מבקשת לעמוד על חפקידה של הלשון בהפיקת המשפט לפракטיקה מכוננת- מגדר בעורת מושגיו של בורדייה, המתאר את החבורה כמאגר של שדות- כוח. גם שכורדייה עצמה לא עסқ בהרחבה בנושא המגדר, מושגיו מסוימים להנחתה הקשור בין השפה לבין המשפט כפרקטיקה מכוננת- מגדר.⁴⁹ לשיטת בורדייה, גם את השפה וגם את המשפט ניתן לחשוף כשותות חברתיים. שדה חברתי, כהגדתו של בורדייה, הוא "מרחב חברתי מובנה, זירה של

S.U. Philips *Ideology in the Language of Judges* (New York and Oxford 1998) 10; W. O'Barr *Linguistic Evidence: Language, Power and Strategy in the Courtroom* (New York 1982); J. Conley and W. O'Barr *Rules Versus Relationships* (Chicago 1990) 45 העשורים האחרונים מתחفتה במדיניות המערב מגמה של הסתיעות מערכת המשפט בבלשנות. לאחרונה מתחفت מחקר יישומי בתחום הבלשנות המשפטית (forensic linguistics) המרחיב את היישום של הידע הבלשי במוגרות המשפטית ומעמיק את ההבנה של השימושים בשפה בנסיבות אלה. ראו ר' לנדוו "המשפט במשפט: בלשנות משפטית – הבלשן בשירות המשפט" עיini משפט כב (תשנו"ט) 37.

D.E. Chunn and D. Lacombe "Introduction" *Law as A Gendering Practice* (D.E. Chunn and D. Lacombe (eds.) Oxford and New York 2000) 2, 13 46 .Filip, לעיל הערכה 45, בעמ' 10. 47

لتיאור כללי של תפיסת law as a gendering practice והריעונות הסובבים אותה, ראו צ'אן ולאקומב, לעיל הערכה, 46, בעמ' 2-18. ליישומים מעניינים של התפיסה זאת בתופעתו משפטית ספציפיות, ראו המאמרים בקובץ זה, במיווד: K. Bonnycastle "Rape Uncodified: Reconsidering Bill C-49 Amendments to Canadian Sexual Assault Laws" (id., at p. 60); D. Brock "Victim, Nuisance, Fallen Women, Outlaw, Worker? Making the Identity 'Prostitute' in Canadian Crime Law" (id., at p. 79); S.A.M. Gavigan "Mothers, Other Mothers, and Others: The Legal Challenges and Contradictions of Lesbian Parents" (id., at p. 100). 48

לענין חסונה של פרטפקטיבה מגדרית בתיאוריה הלשונית של בורדייה, ראו: P. Bourdieu *Language and Symbolic Power* (J.B. Thompson (ed.), G. Raymond and M. Adamson (trans.), Cambridge 1991) 30 49

כח – יש בו שליטים ונשלטים, יש בו יחסים מתמידים, מתמשכים, של חוסר שווון⁵⁰ ששורדים בתחום המרחיב זהה – שהוא גם שדה-קרב לשימור או לשינוי יחס הכוחות הלאו. אין כיוון מוחלט באשר לחשיבותו העצומה של השורה הלשוני.⁵¹ על-פי גישות שנعواשו מרכזיות בשנים האחרונות, הלשון נתפסת כפעילות סמלית וכמכשיר להבניות המציגות החברתיות ולכינונו ותחזוקו של הקונסנווס החברתי.⁵² השדה הלשוני העכשווי מייצג הcapeña נשית לקדימות או לראשוניות גברית. כשם שהוכחה בדברים הקודמים, הקביעה שעיל-פיה האופציה הוכרית תהווה דגם ראשוני, שהתייחסות גם לאופציה הנΚביה מוטמעת בו, אינה ניטרלית, "יעיורת-מגדור" או מהוסרת משמעות ערכית. לפי היחס (האנגלוגיה) שבודדיה מציע בין שדה חברתי לבין משתק,⁵³ הלשון הנוהגת כיוון משקפת ניצחון גברי שהושג בנקודות זמן ורוחקה כלשהי במשחק הכוחות שבין גברים לנשים. במציאות של היום, השימוש בלשון זו מייצג כਮוכן לא רק ניצחון במשחק טימוביל כלשהו, אלא הכרזה רצופה שענינה ייחס הכוחות בחברה. הכרזה זו משקפת, כאמור, הכרעה שענינה ייחס הכוחות בחברה, ובכה בעה מניצח את ההכרעה הזאת, מסייעת לקיבועה, ומעבכת שינוי אפשרי.

לפועלה האמור של הלשון יש חשיבות מיוחדת כאשר הוא בא לידי ביטוי בשדה המשפטי. המשפט ירש את סמכותו הסימבולית של האדם הראשון לחתם דבריהם שם. כוון המשפט הוא הגורם החברתי שבידיו הופק הכוח של מתן השמות (the power of naming). בודדיה כותב על תפקודו זה של המשפט:

Law is the quintessential form of the symbolic power of naming that creates the things named, and creates social groups in particular.⁵⁴

המשפט יוצר קבועות חברתיות, ושתי הקבוצות החברתיות הראשוניות והמרכזיות הנוצרות באמצעותו, בסיווג הכוח של מתן השם וההבניות הדקדוקיות הלקוחות מהשדה הלשוני, הן קבועות הגברים וקבוצת הנשים. השדה המשפטי מעצב בעזרת האמצעי הלשוני היורכיה ברורה ביחסי הקבוצות הללו. הוא משתמש בכוח של מתן השם שהוענק לו כדי לקבע את הגבר כשותפן המרכזי בבירת המשפט הלשונית. זכויות-היהסוד הן זכויות האדם, שוגן זכויות הנשים כלולות בתוכן. את אמת-המידה השיפוטית מספק האדם הסביר, המגלה בתוכו גם את דמותה של האשה הסכירה.⁵⁵ בענייניהם של ילדים, המשפט מתחקה אחר טובות

50 פ' בודדיה על הטלייה (גרי גבריאל-סבניה (מחורגת), תל אביב תשנ"ט) 45.

51 על הרדיניקה של השדה הלשוני רוא שם, בעמ' 61-65.

52 ת' כתראייל מילוט מפתח (חיפה תשנ"ט) 9.

53 P. Bourdieu and L.J.D. Wacquant *An Invitation to Reflexive Sociology* (Chicago 1992) .98

54 P. Bourdieu "The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field" 38 *Hastings Law Review* (1987) 805, 838

55 על היהת המושג "האדם הסביר" ביטוי בלתי-ניטרי ומובסס על חשיבה גברית ועל הניסין בארץות חברית להתחאים גם לאשה, רוא א' קמיר "איך הרה וסבירות את האשאה: חום דם של 'האדם הסביר' ויישראליות המצויה' בדוקטרינה הקントור בהלכת אוזאלו" *פליליים 1* (תשנ"ז) 137, 176-183. רוא גם:

הילד, שנם טובתה של הילדה מקופלת בתוכה. התפיסה שהבחירה האלה מייצגות נחפה למציאות, משום שכאשר המשפט הוא הדובר, דברו מהפך למשמעות: "Legal discourse is a creative speech which brings into existence that which it .utters"⁵⁶ דברו של המשפט נוצר על-ידי סוכנים מוסמכים, הפעלים בשם הקולקטיב. אין מי שיכל או יכול להתחעם מראית העולם ומנקודת המבט שהמשפט כופה, או להכחיש להן:

There is no doubt that the law possesses a specific efficacy, particularly attributable to the work of codification, of formulation and formalization, of neutralization and systematization.⁵⁷

בורדיה מבahir את דרך הפעולה של מעגל מתן השמות בעומדו על כך שפעולות סימבולית של מתן שם נחפה לביטוי בעל כוח יוצר רק כאשר היא הולמת את אופן חלוקת הכוח ודרך ראיית הדברים הנוגאים כבר בחברה. במצב דברים זהה, כוחם של הייצוגים הלשוניים משמש לצורך אישור-מחדר וחיזוק המבנים החברתיים שהצמיחו אותם:

A "correct" representation ratifies and sanctifies the doxic view of the divisions of the social world by representing this view with the perceived objectivity of orthodoxy.⁵⁸

תיאור של מחלך דומה מביאה רות הלפרין-קדרי, המתארת את חוסר השיטתיות והעקביות בשאלת ההכללה או ההדרה של הנשים בשפה ההלכתית ובפרשנות הגברית לשפה זו. הבחירה הפרשנית המכליות או מדריות נשים, כותבת הלפרין-קדרי, הן תליות הקשר חברתי ומשמעות נוגע קיים שהדרון הפרשניז'ה הולכי ונוטן לו לגיטימציה.⁵⁹ בפועל, התייחסות המשפטית לצורות הלשונית הגבריות נתנתה תוקף נורומיibi להדרת נשים, ומקבעת מצב בעייתי קיימ. החוצה היא קיבוען של פרקטיקות מפלות וביצורן באמצעות פרשנות לשונית הנערכת בשודה המשפט. לסייעו של המשפט להופיע באמצעות בחירות לשוניות רצופות בדגם הגברי ובמלה "אדם" כמסמנים וראשים נובע מן הקשר שבין הבחירה לשוניות לבין המזויות שהמשפט פועל בה. ככל הם פני הדברים במיוחד כאשר מדובר בבחירה בנסיבות העיוורות-מן לכארה, השיטתיות, שהמשפט אומר בהן את דברו "הנטורלי". על רקע של מזיאות מפללה ובلتישווונית כלפי נשים, השימוש המשפטי במסמן גברי נטפס כ"טבעי", כ"אובייקטיבי" וכנכון, כמוחיב המציאות וksamקף אותה.

C.A. Forell and D.M. Matthews *A Law of Her Own: The Reasonable Woman as a Measure of Man* (New York and London 2000)

⁵⁶ בורדיה, לעיל הערת, 49, בעמ' 42.

⁵⁷ בורדיה, לעיל הערת, 54, בעמ' 840 (ההכרשה במקור).

⁵⁸ שם, בעמ' 839.

⁵⁹ הלפרין-קדרי, לעיל הערת, 6, בעמ' 14.

ה. עברית בשפה משפטית

השיח העוסק בבחינת הקשרים שבין שפה למגדר זכה, כאמור, בהזדמנות ניכרים, והוביל לשינויים משמעותיים במקומות שונים בעולם. כך, למשל, בארצות-הברית מתרחשת בהדרגה רשיימת הגופים והמגזרים החותרים לעבר "language" sexist use of language (שימוש בלתי-מינני בלשון), ועושים שימוש בכלים והנחיות מפורטים המינויים להציג מטרה זו.⁶⁰ כך, לדוגמה, אחת ההנחיות המרכזיות היא להימנע משימוש במלה "man" כמסמן כללי, והחלפה במילים כגון "people", "person". הכתבה האקדמית המקובלת מושעת שימוש בשפה נטולת מטען מגדרי ככל הניתן.

בישראל, לעומת זאת, האקדמיה לשונן העברית⁶¹ דוחה הצעות לשינוי הנוהג המקובל והתאמתו לזרישיות מגדריות עכשוויות,⁶² ובמהירות כי פניה בלשון זכר "היא" ורך המלך בעברית Mao and Meulot.⁶³ דרכ' מלך זו מייצגת את המטען המגדרי הכביר של השפה העברית. שטח ההשקה שבין השרה הלשוני העברי לבין שרה המשפט הישראלית יוצר טריטוריה בעלת אקליל מפללה באופן בולט, וזאת בשל אופיה המיחור של השפה. העברית בחורת כל העת מבנים הגברים כמייצגים, והוא כמעט נטולת מסמנים ניטרליים כ- "person", "people" וכדומה.

60 קיימים פרוטומים רבים המפורטים רשימת כלים והנחיות לצורך שימוש חקן בשפה האנגלית. בין הכלולמים בהם – הכללים שפורסםו על ידי ה- American Philosophical Association ב- The Proceedings and Addresses 1986 ו- of the American Philosophical Association (Vol. 59, Number 3) 471-482 מומן לומן. ראו גם : M. Kett and V. Underwood *How to Avoid Sexism: A Guide for Writers, Editors and Publishers* (Chicago 1978); C. Miller and K. Swift *The Handbook of Nonsexist Writing* (New York 1980) מגמת החיראה לעבר שפה נטולת מטען מפללה, המכונה "politically correct", משכה גם חיצים של ביקורת ואפיילו לעג. ראו, למשל, ספרו של J. Finn Graner *Politically Correct Bedtime Stories* (New York 1994) האנגלי כמו גם בתרגומו לעברית, ניכרת מגמה להציג את "הלשון הנוראה והכשרה של הפמיניסטים האמריקניים" (ג'. פין גאנר טיפולי קידום (מאריך עוזיאל ואוחדר עוזיאל (תרגומים) תל אביב (1997) 13) באמצעות "שותחוב לשוני" של אגדות ילדים. דוקא המאצחים הרבים והחכופים המשוקעים בהגחת המגמה הלשונית מעידים כמה חשוב ומרכזי הוא העניין העומד על הפרק.

61 האקדמיה לשון העברית היא האגיד שטוטורי שהוקם על ידי חוק המוסד העליון לשון העברית, תשי"ג-1953, ומטרתו "לכון את התפתחות הלשון העברית על סודן קדר הלשון לחקופותיה ולעגיפותיה" (סעיף 2).

62 במסמך חילפת מכתחים שנערך במהלך 1998 בין נציגות המזכירות המדעית של האקדמיה לבין אורך-דין דב ארבל דחתה האקדמיה את "השםוצע" על שינויים שהיא בורכי פניה לנמענות ומשמעות בשפה העברית כ"morphotactics معיקן" (לhilofei המכתבים, רואו לעיל העורה (38). האקדמיה שולחה אפיילו את השימוש הרווח בצורת פניה כפולה, כגון ראה/ראי, כורך שאינה "ראוייה", חאת "בשל סרבוליה וכשל הביעות החמורות בכחיב ובקרי שהיא גוררת עמה" ("לשוננו לעט", לעיל העורה (26)). "זואין יוזץ הקורא בקריאת טקסט כו?" מסימית האקדמיה בשאלת נוקבת, המשaira כרגע את הקוראת מהו זמין.

63 שם.

ה��תוחיות תרבותיות וחברתיות בעניין זכויות הנשים שחלו בעשור האחרון והמודעות הגוברת לנושא המיגור הובילו לכמה שינויים לשוניים נקודתיים.⁶⁴ אך אלה וחוקים עדין מאוד בכמותם ובמהותם מהשינויים שהלכו בשפה האנגלית בעשור האחרון. כך, למשל, גופים רבים נוהגים כיום להוטיף לפרטומים המנוסחים בלשון זכר העריה קטרה שעיל-פה הרכרים חלים על שני המינים, והשימוש מהם נעשה לצורך נוחיות.⁶⁵

בשרה המשפט, מכל מקום, לא חלו שינויים משמעותיים בכל הנוגע בפרקטיקה הלשונית הנהוגת.⁶⁶ הרוב המכרייע של דבר-החקיקה והדין מנוסחים בגוף זכר יחיד.⁶⁷ המקרים שבהם נעשה שימוש בלשון נקבה מעטים מאוד.⁶⁸ רק דבר-החקיקה מעטים

⁶⁴ הדסה קנטור ומלכה מוצנץק מצביעות על כך כי בשנים האחרונות חל שינוי בניתוח דרכי הפניה בתחומיים רבים. עם זאת, הן מציניות כי המהלך כולל רק בספרי בישול ובספרי לימוד. ראו: ה' קנטור ומ' מוצנץק "פנה/פנוי/פנו – כיצד פונוי?" לשון העיתונות בת זמננו (מירי הורביץ עורךת, חל אביב תשס"ס) 137, 134.

⁶⁵ כך, למשל, ב"אגירתה לחלמיך" שהפיצה אוניברסיטה היהת בפתחות שנת הלימודים תש"ס, מופיעה בעמוד 3 העורה הבא: "כל האמור באיגרת זו מחייב לנשיהם ולגברים והשימוש בלשון זכר הינו לשם הנוחות בלבד". נשאלת כמובן השאלה מאיו נקודת-מבט נבחנת "הנוחות" כאן. להלא את היה מזכר בבחירה שרק שיקולי נוחות אמיטיים מניעים אותה, היה ניתן לנמק את החומרה בלשון נקבה, ולהוטיף העורה בדבר חוויה השווה על שני המינים. העובדה שאפשרות כזו לא עלתה כנראה מעולם על הדעת מעידה כי בוקע הבחירה במסנן הגברי כ"גוח" עומדות הנחות-יסוד וחיפושים-עומק מורכבות וביעילות הרבה יותר מנוחות גרידא.

⁶⁶ דוגמה נוספת לחשד רגשות משפטיים למטרנה המגדרי של השפה בהקשר ששוין מגדרי חשוב בו במיחור היא אופן התרגום של האמנה בדבר זכויות הילד (Convention on the Rights of the Child) לעברית. המקור האנגלי מקפיד על שפה נטולת כל מטען מגדרי (כך, למשל, סעיף 7alamna קובע: "The child shall be registered immediately after birth and shall have the right to know... and be cared for by his or her parents..." מתרגמו הסעיף לעברית מטעין אותו במשמעות מגדרי שנוטרל במקור: "הילד יירשם חכוף לאחר לידתו, ותחיה לו מלידתו... הזכות להכיר את הוריו ולהיות מטופל על-ידם").

⁶⁷ סעיף 6 בחוק הפרשנות, תשמ"א-1981, קובע כך: "האמור בלשון זכר – אף לשון נקבה במשמעות, וכן להיפך". אורית קמיר כוחבת בהקשר להקשר זה כי על-אף נסחה השווני של לשון העשייף, "בפועל השימוש הסתמן" הוא תמיד זכר, ואילו במקומות שהחוק נוקט לשון נקבה הוא כדי ליחס הוראה לנשים בלבד. ראו א' קמיר "לכל אשה יש שם" משפטים כו (תשנ"ז) 327, 360, העלה 84.

⁶⁸ דבר-החקיקה שיש בהם שימוש בלשון נקבה או התייחסות מפורשת לנשים, הם לרוב כאלה העוסקים בעניינים הנחוצים כשיכלים בטלות להחומר הנשי. וואו, למשל, פקורת המילדות (חאי' כרך ב, עמ' (ע) 903, (א) 931), המייחרת את מקצוע היילוד לששים מוסמכות בלבד, וככל הטעיפים הרלוונטיים מנוסחים בה בלשון נקבה. עם זאת, המופקדים להעניק רישיונות יילוד, לפקח על עבורתן של המילדות וכדומה הם "מנהלו", "רופא הממשל" ו"רופא בעל רישיון" (סעיף 2 לפקודת). דוגמה מענית מצויה בחוק העונשין, תשל"ז-1977, המונח ברובו המכريع בלשון זכר. חירג בולט מהוות סעיף 200 לחוק העונשין, העוסק בסורstras. על-פי הבחירות הלשוניות של סעיף זה, ונונה היא תמיד אשה וסרטור הווא תמייד גבר. העשייף הנ"ל בולט במלטונו המגדרי במיחורו לאור התקין שנעשה לאחזרונה בטעיפות 199, 201 ו-202 לחוק, שבו שונה המונח "זונה" ל"אדם העוסק בזונה". ואו חוק העונשין (תיקון מס' 56), התש"ס 2000, ס"ח 226. וכך על כך, התחזקה מנוסחת בלשון זכר כאשר היא מתייחסת למקצועה הוראה, אך גננות היא מקצוע נשית בלבד. וואו זו חינוך ממלאתי (בחוי מדרש למורים ולגננות), תש"י"ח.

מתייחסים במפורש לשני המינים, ובמקרים שבהם הדבר קורה מדווקה בחוקים הבאים לטפל בתופעה ספציפית, כגון אישוון מגדרי ביחס עבודה, ועל כן הם נזקקים לזכור מנתנו מפורט כאמור מעשי להבהרה מהותו של ההסדר הנחקר באמצעותם. כך, שמו של החוק המטפל בגין הפרישה מעבודה הוא חוק גיל פרישה שווה לעובדת ולעובד, בשם "ז' 1987-1996, ושמו של החוק המטפל בשכר עובדים – חוק שכר שווה לעובדת ולעובד, תשנ"ז-1996.

במקורה אחד הכרה הכנסת בכך שנוסח פניה העושה שימוש כלשון זכר בלבד אינו נוסח ניטרי המתיחס לשני המינים, אלא נוסח הפוגע בנשים. הכוונה לחוק שוויון ההודמנויות בעבודה, תשמ"ח-1988.⁶⁹ על-פי סעיף 8 לחוק זה, מעבידים ומעבידות הוקויקם לעובדים לא יפרנסמו מודעה בדבר הצעת עבודה או שליחת להכשרה מקצועית "אלא אם כן הצעת העבודה צוינה בלשון זכר ובלשון נקבה, בין ביחס ובין ברבים".⁷⁰ נראה שבסיסו הסדר זה עמדת הכרה כי לעניין מתן ההודמנויות שווה בשוק החטעוקה אין די בידיעה הקונסטרוקטיבית של הכלל הלשוני הרגיל, שעל-פיו לשון זכר חל גם על נקבה, ידיעה המיוחסת לכל בני החברה. ההסדר התיחסתי נובע מתווך הכרה בכך שמודעות העושות שימוש מפורש בלשון נקבה לצד השימוש בלשון זכר מעודדות נשים להציג את מוגדרותן ולהתמודדר על התפקידים המוצעים, בעוד שימוש בלשוני זכר עשוי להרוויח אותן מהתמודדות כזו.⁷¹ הכרה זו משקפת מציאות. היא עולה בקנה אחד עם מחקרים שעוסקו בהשלכות ההסדרים הלשוניים.⁷² הלשון אינה ניתנת להפרדה מהמהות. ההנחה העומדת בסיסו סעיף 8 לחוק שוויון ההודמנויות הוזנחת בתעסוקה היא שחובת הניסוח הלשוני השוווני מובילת לעבר המטרה המהותית: נגישות שווה לגברים ולנשים לאופציות תעסוקתיות.⁷³ אלא שההנחה האמורה יפה לא רק כאשר עוסקים בשוויון תעסוקתי. היא דלוננטית לנושא השווון בכללותו.

דוגמה נוספת היא עקרות-הבית, פונקציה המשוררת לנשים בלבד. ראו סעיף 14 לחוק ביטוח בריאות מלכתי, תשנ"ד-1994, וסעיף 238 לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), תשנ"ה-1995.

⁶⁹ לסעיף זה רואו דב"ע נא-8-3 מדינית ישראל נ' בחותם גסטמן ישראל בעמ', פר"ע כר 65; תב"ע (ימ) תשנ/8-15 מדינית ישראל נ' בית חולמים "ביקום חילום", פר"ע כא פז.

⁷⁰ סעיף 8(א) לחוק. לשון החוק המודרנית נוקטת בלשון זכר: "מעביד או הוקוק לעובד, לא יפרנס מודעה בדבר...", ובכך היא תחותמת מטרת הטעיה.

⁷¹ רואו דברי חבורת-הכנסת שרה דורון, שנאמרו במהלך הדיון במטרתו של הסעיף (ד"כ 82 (תש"ח) 2108): "פירוטם של מכירות ומורות עבורה בכלי-התקשרות בלשון זכר או נקבה מעורדים ומנצחים עדיפות מינית במקצועות ובמחלחים" ובבים, ופועלים בטוחה האריך במאמה לצמצם את ההודמניות התעסוקתית של האשה, וכן את קידומה בעבודה... החדרות המציגות את שם התפקיד או המשרה בלשון נקבה מעודדות נשים להתמודדר על התפקידים המוציאים, אשר בדרך כלל השכו המשולם בהם נמוך בהשוואה למשורות המפורסמה בלשון זכר".

⁷² רואו העורות 6, 28, 30 ו-45 לעיל והערה 80 להלן.

⁷³ ישותה בפועל של הרדרישה התקנית וחוק מליהו מושלם. אומנם, מעין במוריו הדרושים/דרושים המתפרקם כויס עלייה כי מספר גובל של הצעות עבורה מנוסחות באומן הפונה גם לנשים וגם לגברים. יחד עם זאת, מתפרקמות מודעות רבות העוקפות, בדרכים שונות, את מטרת החוק ומנסחות באופן המעביר מסר מסוימת אך חד-משמעותי בתוכנו, שמרתיע נשים רבות מהציגות מועמדות. עם כל זאת, ולמרות המיצג הרוחק מלסקפ, אין ספק שתיקון החוק השני ממשותית את הנוף הלשוני של דפי המודעות המציגות עבורה והרים תזרומה של ממש לאויראה כללית של שוויון בתחום התעסוקה.

כפי שתואר לעיל, השודה הלשוני הוא כיוון בבחינת מלכודות המונעת גם נשים וגם גברים מlfatch תפיסה שווינונית. מלכודות זאת מעמידה מכשול מוחשי לא רק בתחום החטוסקה, אלא בכל חחומי-חמים אחר. על-כן מצע שוויני חייב לגעת בנושא הלשוני. אשה החיים במרחוב לשוני שבו גבר הוא הדגם ל"אדם מלא", ⁷⁴ שהדגם הנשי ניגזר ממנו, חחקשה לפתח והות עצמית ברורה ומובהקה. זו אשה המתחילה את דרכה בעולם מתוך חלל שהינו בלתי-ישוני מלהתחילה. בהכרח, סיכויה להשגת שוויון מצטמצמים. למעשה, גם הגברים לכודים במלכודות הלשונית, המשקษา אף עליהם לפתח שינוי תודעה המוכבלים לשווין.⁷⁵ הלשון הנוגנת מייצגת חלל שהוכן עלי ידי גברים בשבי נשים כפי שהגברים חופסים אותו. קושי זה משליך גם על המשפט.

[u]nless women fit into the logical space prepared for them by current linguistic and other practices, the law does not know how to deal with them.⁷⁶

כך כותב ריצ'רד וורטி כפרשנות שהוא מציע לדבירה של קתרין מקינון, ⁷⁷ המבקשת לעמוד על הקושי העומד ביסודה של בעיית המיגדר העכשוויות. הפתرون, ממשיך וורטוי, עשוי להיות הפעלה של הדמיון לצורך בראיה של זהות נשים חדשה, חזקה, נשמעת ומשפיעה. כניסוחו:

We have to take seriously the idea that what you experience yourself to be is largely a function of what it makes sense to describe yourself as in the languages you are able to use.⁷⁸

המשפט הוא כי מתחאים להשגת מטריה כזו. בסיטווע יתאפשר לנשים להציג "סמכות סמנטית"⁷⁹ שהן כה חסרות אותה כו. אך האם השגת "סמכות סמנטית" כזו היא מעניינה של המשפט? כפי שההורחב קודם לכך, במקרה אחד, הקשור להשגת שוויון בתחום התעסוקתי, סבורו המשפטים והמחוקקים כי אכן מדובר בנושא המצו依 בתחוםם, וזאת, בחוק שוויון הורמניות בתחוםת, שינוי סמנטי. אני מציעה לראות את הרצינול שהזיג כעומד ביסודות של השינוי הזה כיפה לכל שאלה של שוויון מגדרי. מכותו אותו רצינול, ראוי לשאוף שמעתה ואילך ינוט כל דבר-חקירה באופן הנחזה לרלוונטי באוטה מידה גם לגברים וגם לנשים.

74. כביתויה של פרוי, לעיל העירה 4, בעמ' 48.

75. על מכשלה כפולה והתמונה במלכורת הלשונית עומר ריצ'רד וורטוי, המציג כי גברים, נשים, לכודים בפרקטיות לשונית המונעות משני המינים לחתום נשים כ-*"full persons"* (ורטוי, לעיל העירה 42, בעמ' 226, העירה 44).

76. שם, בעמ' 203.

77. C. MacKinnon "On Exceptionality" Feminism: *Unmodified: Discourses on Life and Law* (Cambridge, Mass. 1987)

78. וורטוי, לעיל העירה 42, בעמ' 220.

79. כביתויה של מרילין פרוי, לעיל העירה 4, בעמ' 39, העירה 106.

מעבר לשינוי הΖופה פנוי חקיקה עתידית, נראה כי רפורמה לשונית של הדיינים הקיימים, כך שניטוחם יהויה פניה ברורה וחוד-משמעות (בניגוד לפניה קונסטרוקטיבית, כמצב הנוהג) לשני המינים היא מטרה ראויה, הנינתה להשגה بكلות יחסית. זו מטרה צנואה יותר ממהפהכה לשונית גורפת, ובטיחה שכר רב בצדיה, לאחר שהיא עשויה להניב שינויים מרחיק-ילכת בתפיסות-העומק של השווון בין גברים לנשים. שינויים והתחמות של דבר-יחס-קקה לצורכי העיתים המשתנים הם דבר מקובל. "נוסח חדש" שעוניינו התאמות לשינויים גרידא הוא על-פני הדברים בעיתוי פחות וקל יותר לישום מאשר שינויים מהותיים.

מאמר זה אינו מועד להציג תוכנית מעשית מפורטת לביצועה של המרה כזו, אלא מבקש לעורר מודעות לקשיים הנובעים מהשפה המשפטית הנוגגת ולצורך בשינוי. עם זאת אצביע על שני כיווני שינוי אפשריים.

אפשרות אחת היא להוסיף דין של פיו המלה "אשה" מקבילה למלה "אדם", ובעקבות כך להמיר את המלה "אדם" בדברי-החוקיקה למלה "אשה". יהיה אפשר לעשות שימוש חלקי באופציה זו, ולערוך את המורה האמורה רק בחלק מהדין, שייבחרו בהתאם לאות-המידה שייקבעו.

אפשרות שנייה היא להחליף את המונח "אדם" בכל מקום שהוא מופיע בו במילים "איש ואשה". יתכן שמחיר הסרתו של המטען המגדרי משפטם של הדיינים יהיה סרבול לשוני מסויים, אך נראה כי סרבול כזה הוא מחר נזוק יחסית לצורך להשיג שפה משפטית חדשה, חפה מאיכות מפללה, שתקדם השגת שווין.

להלן דוגמאות אפשרויות אחורות לסוג השינוי הלשוני המוצע, בשני נוסחים חדשים אפשריים להוק-יסור: כבוד האדם וחירותו:⁶⁰

80 אין מזכיר בהצעות שאין בלחן, וייתכו כموון אפשרויות רכות אחרות ליישום השינוי המוצע בלשון העברית המשפטית. אפשר אולי להמציא ביטוי חדש, מקבל ל"person" האנגלי, שיציג ללא מטען מגדר גם נשים וגברים, אך יש להביא בחשבון שוג חזישו כזה לא יפותח את בעית המטען המגדרי המתעוררת בשל שימוש בפעלים בשפה העברית. ניתן אולי לחשב על אפשרויות אחרות. מתרת הדברים כאן אינה, כאמור, לתאר את מלאו גיוגנס של הਪתונות האפשרים, אלא רק להצביע על נגשנות של פחרונות לשוניים מבלי להכריע לטובת פרוון זה או אחר. יצוין שאין מוצע לשנות נוסח חוקים כך שלשון ייחד חולף בלשון רבים, לאחר ששימוש בלשון רבים איינו בבחינת פרוון מספק לביעות שהচכוו. על-פי חומרים מחקרים שנאספו, שימוש בלשון רבים איינו נחפס כניטרלי מבחינה מגדרית, אלא מכוכן ליבור תפיסה "גבירתית". רואו: J. Hyde, "Children's Understanding of Sexist Language" (1984) 697 697 האמורים מתייחסים לשפה האנגלית, ויתכן ששימוש בלשון רבים בשפה העברית נתפס כניטרלי יותר מכפי שהוא נחפס כך בשפה האנגלית. השערה כזו ניתן לבטס דוקא בהתחשב במתענה המגדרי הכבծ במיעוד של העברית. לאחר שוואופציה ה"טבעית" היא שימוש בלשון זכר, אפשר ששימוש בלשון רבים דוקא מנוטל מעט מכובדו של המטען המגדרי. אני מודה לרות הלפרין-קרדי על ההאה זו.

חוק-יסוד: כבוד האשה וחירותה

1. עקרונות יסוד

זכות היסוד של האישה בישראל מושתתת על ההכרה בערך האישה, בקדושת חייה ובהיותה בת-חוריין, והן יכובדו ברוח העקרונות שב bacheca על הקמת מדינת ישראל.

2. שמירה על החיים, הגוף והכבד

אין לפגוע בחים, בגוף, או בכבוד של אשה באשר היא אשה.

3. ...

4. הגנה על החיים, הגוף והכבד

כל אשה זכאית להגנה על החיים, על הגוף ועל הכבוד.

חוק-יסוד: כבוד וחירות של האשה והאיש

1. עקרונות יסוד

זכות היסוד של האשה והאיש בישראל מושתתת על ההכרה בערך ובקדושה של חיי האשה והאיש, ובחותמת האשה בת חוריין והאיש בן חוריין, והן יכובדו ברוח העקרונות שב bacheca על הקמת מדינת ישראל.

2. שמירה על החיים, הגוף והכבד

אין לפגוע בחים, בגוף, או בכבוד של אשה באשר היא אשה ושל איש באשר הוא איש.

3. ...

4. הגנה על החיים, הגוף והכבד

כל אישה זכאית וכל איש זכאי להגנה על החיים, הגוף והכבד.

5. חירות אישית

אין ליטול ואין להגביל אתحرية האשה או האיש במאסר, במעצר, בהסגרה או בכל דרך אחרת.

6. יציאה מישראל וכניתה אליה

(א) כל אשה חופשית וכל איש חופשי לצאת מישראל.

נוסח אפשרי אחר: לכל אשה ואיש חופש לצאת מישראל.

(ב) כל אזרחית ישראלית הנמצאת בחו"ן לארץ זכאית וכל אזרח ישראלי הנמצא בחו"ן לארץ זכאי להיכנס לישראל.

7. פרטיות וענעת הפרט

(א) כל אשה זכאית וכל איש זכאי לפרטיות ולענעת החיים.

נוסח אפשרי אחר: יש לכל אשה ואיש זכות לפרטיות ולענעת חיים.

(ב) אין להיכנס לרשות אישה או איש שלא בהסכמה האישה או האיש.

(ג) אין לעורוך חיפוש ברשות אשה או איש, על גוף, בגוף או בכליל האשה או האיש.

(ד) אין לפגוע בסוד שיח, בכתביהם או ברשומות של אשה או איש.

ו. הכוח הפורץ של המזורות הלשוניות

מطبعם הרכרים, כולנו תקשerno מאו ומתמיד באמצעות שפה "גברית". קשה לנו לשנות לעצמנו בעינינו-רווחנו שפה עיוורת- מגדר. קשה גם לדמיין שפה משפטית חדשה, או דינם שנוסחים שונה מהנוסח שבו באו אל העולם. אבל ודוקא ב"מזורות" הלשונית ששינוי כזה מייצג, טמן כוחו הגדול.

בקובץ מסות העוסק בדרכי התפתחותן הדרגתית של תפיסות מוטריות כוחך ריצ'רד רורטי כי אמצעי אפשמי אחד לצורך שינוי תగבות ורגשות אינטינקטיביות הוא הספקת שפה חדשה, שתאפשר תגבות חדשות. "שפה חדשה" משמעה עבנוי לא רק מילים חדשות, אלא גם "יעוויותים" יצירתיים של השימוש בשפה – מילים ידועות שהשימוש בהן נחזה לעיתים ל"מטורף".⁸¹ דוקא ה"טירוף" הזה הוא הנזון לשימוש בשפה את הכוח המיחוד הנדרש כדי להניע שינוי, את נוכחות המרעה הרגשית המתרחשת בנו לנוכח ה"מזורות".⁸² על החשש מפני ה"מזורות" כוחכת קרולין פרוי, העומרת על האופי הכהופה שיש לסייע מניין בלשון. לדבריה, האופי האובליגטורי שיש לסייע המניין באמצעות השפה לא נועד בחוסר היכולת שלנו לפתח שפה נטולת סימון מיני. אנו בהחלט עשוות "להמציא" דרכי דיבור והתחנוגות-יעוורות מגדר. אלא שם נעשה כן, תיגם יכולתנו לחקור באופן נאות עם סביבתנו, וניתפס בעיני הסובבים אותנו כ"מזורות" או "משונות". החשש הזה מ"מזורות" הכרוכה בשינוי תכניות אינו עניין של מה בכך. ה"מזורים" ו"המזורות" נתפסים גם כבלתי-מודניים, והדבר גורר בהכרחה פגיעה קשה בתכניות של התייחסות-הגומלין החרברתית "Sex-marking behavior is" שקיים חיים תקיניםiali בהם.⁸³ בחוץאה מכך, מסכמת פרוי, "Sex-marking behavior is" not optional; it is as obligatory as it is pervasive"

למרות האיום והקוší ולמרות ה"מזורות" שישנו לנו כזו של מערכת הדינומים מוגלים, ואולי דוקא בಗלים, ראוי ליטול על עצמנו את משימת השינוי. כלל התקשרות זוכים

81 רורטי, לעיל העירה 42.

82 דוגמה מעניתנו לבודחו הכווש של שימוש "מטורף" בשפה נמצאת בסיפורו של הרמן מלוויל "ברטלבי" (ה) מלוויל "ברטלבי" (דפנה לוי מתרגם, המעדור 2, 1997) 15). ברטלבוי, לביר-מעתיק במשרדו של עורך-דין, מחליט יום אחד על שימוש מהפכני בלשון. לכל בקשה שמעיטקו ממנה אליו הוא עונה בעקבות במילים: "אני מעדיף שלא" ("I prefer not to"). על רקע מיקומן הידרובי של השחי הדימות, ברטלבוי ומעיטקו, הבחירה הלשונית של ברטלבוי נפתחת כמטורפת, כחופכת סדרי עולם. ברטלבוי, שאינו נמצא בעמדה שמננה הוא עשוי להעדרך או לא להעדרך, מחליט ממיומו הריאלי באמצעות שימוש בלשון. ואולי דוקא בשל אידיותה ה"מטורפית" בבחיה זו סוחפת גם את העבדדים האחרים במסדר. אלה מתחילה גם הם להשתמש בשפה" של ברטלבוי, ו"להעדרך" או "לא להעדרך", ומכל משים, לחבור למורד שהבחירות הלשונית של ברטלבוי מייצגות. אני מודה לפיטר ברוקס שהפנה את חשומת-ליבי לרוגמה זו.

83 גיורא מביא את דוגמתה העולמים לישראל מהונגינה, הנכסלים בכלל המגדר, טוועים ומעלים חיקן על שפתיהם של ילדי הארץ. בשפה ההונגרית אין כללים לשוניים של זכר ונקבה, וכאשר העולים לומדים עברית, אין להם חשים את הצורך בחלוקת היללו. ראו גיורא, לעיל העירה 2, בעמ' 5-6.

84 פרוי, לעיל העירה 4, בעמ' 21.

בהתיחסות מודעת ומופרשת בעיקר כאשר הם מופרים ונשברים.⁸⁵ שבירתה של הנחתה-היסוד הלשונית שעל-פייה המסמן הגברי מהוות נקודות-מוחזק, תגרור את שבירתן של "תקנות זוכיות" בלתי-נראות ושל תפיסות מוקדמות מכשילות-שוקון. שינויים בנוף העולם הלשוני, בסיוווע של המשפט, עשויים להוביל לשינויים מרחיק-ילכת הרבה יותר. התקינות הלשונית בשדה המשפט תגלם הרבה יותר מ"תקינות פוליטית" גרידא; היא מהוות צעד הכרחי בדרך אל התקינות המוחותית. כמובן, גם אם מכירים בעייתיות המגדירות שהשפה העברית או כל שפה אחרת טעונה בה, ובקשרים המיוחדים הנוצרים כתוצאה מכך בשדה המשפט, גיבושים של פתרונות מעשיים אינם ממשימה קלה. מכשלה ראשונית עומדת המתח המתמיד בין שתי מטרות השובבות, שהישוב ביניהן אינו קל. מצד אחד קיימת שאיפה להגעה לשפת זכויות המכונפת תחתיה את הכל, ואני מותירה כל מקום לטפק בדבר חריגים המודרים ממנה. מצד אחר, מצויה השאיפה לחזור לעבר לשון משפטית המספקת ייצוגים מספקים, מלאים ומדויקים. ואומנם, בעית התתי-יצוג הנשי היא רק אחד הקשיים שעל השפה וגם על המשפט להתחמود עימם. קיימים פלחים ורכים אחרים, ילדים וילדות, חילונים ודתיות, ורבות ורכבים אחרים העשויים לחוש כי השפה הנוגגת, כמו גם המשפט האנווג, הינם בעייתיים מבחינה ייצוגם המלא והנאות.⁸⁶

דומה כי המענה הייחודי לקשיים אלה עשוי להיות ניסיון פוגמטי מתמיד להתחמוד עם כל תתי-יצוג ספציפי לגופו, תוך מאיץ לפחות את הקשיים כמייצב יכולת הדמיון והיצירתיות בכל שדה חברותי. התתי-יצוג המגדרי בשדה הלשוני הוא בעיה שיש לה פתרונות מסוימים האזוהים וזוקא מתוך שדה המשפט, ואין טעם להימנע מלנקות בהם גם אם קיימים תתי-יצוגים נוספים, כמו גם בעיות תיאוריות רבות אחרות הקשורות לפועלה של השפה שיש צורך להיזורש אליהן.

קיים אחר נובע מהנטהיה האינטואטיבית לראות בלשון ובדרך הפתוחותה נושאים שצמיחתם "טבעית", ואשר אין להכפיפם להסתבות שרירותיות, משפטיות או אחרות. אך השפה אינה מין "זיווג" הכרחי הנערך באמצעות תודעה אונiska מעניקה וה מבנים הלשוניים "הנכון". פועליה של הלשון הפוך: השמות והתוויות שהוא מעניק וה מבנים הלשוניים שהוא יוצרת הם המעציבים את התודעה ואת דרך ראיית העולם שלנו.⁸⁷ השפה היא יצירה תרבותית, ולא "חוצרطبع" ניטרלי ובחל-יניחן לשינוי. בדומה למשפט, היא משקפת פרקטיקות משתמשות של שיח חברותי ותרבותי. שינויים תרבותיים עשויים להשפיע מאיין לשוניים לשוניים, בין אם מדובר בשינוי יום, כמו זה המוצע כאן, ובין בשינויים שיש להם אופי ספונטני. כאשר לתפקידו של המשפט בעניין זה, גם אם קיימים תחומים משמעותיים בקיים שלנו שהם

85 כהראיל, לעיל הערכה 52, בעמ' 11.

86 לביעת המחדלים בין הרצון לייצג במידוק והות אינטראיס נשים באמצעות הלשון לבין החשש מיצירת שפה "טוטלית" יחו על המידה מתיחסת דונה הרואוי: "The feminist dream of a common language, like all dreams for a perfectly true language, of perfectly faithful naming of experience, is a totalizing and imperialist one" (D. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (London 1991), p. 173).

87 ראו את דבריה של חנה הרציג, המתארת בהקשרו זה את גישתו היידועה של הבולשן פרניננד דה סוטיר. ח' הרציג "ככורה האבוד של הלשון" פסיפס (מאי 2000) 32.

בביקורת "חללים משפטיים"⁸⁸ שאיןם מעוניינו של המשפט, הלשון שבה בוחרים לחוק חוקים אינה שיכת לתחום של החללים המשפטיים הללו. אין מוצע כאן שינוי לשוני גורף שייארכ במערכות המשפט. שינוי זה יכול להיות בעיתוי, באלו או את המשפט להידרש לנושאים החורגים מעוניינו. ההצעה צנעה יותר. היא אינה מתבססת על ערכית שינויים מאולצים בשפה, אלא על שינוי כיוון לשוני פנים-משפטי. משמעות השינוי היא היפך הבחים הלשונית הנוגנת בבחירה אחרת, המזוויה במאגר הבהירות הלשוני. כאשר יש לשון שהמשפט אומר בה את דברו השפעה על שוויון מגדרי, מדיניות רואיה תוביל לעבר שינוי הבהירה הלשונית הראשונית והחלפתה בבחירה טוכה יותר, נטולת מטען מגדרי או מופחתת מטען זה.⁸⁹

בעיה אחרת נובעת מכך, שרוב המילים המסתכמות ונשים נגוראות מתכנית-יסוד גברית ("אשה" נגזרת מ"איש", "ילדה" מ"ילד"). בשל קשייה זה, על-פי עמראה אפשרות אחת, רק אוצר-מלילים חדש לחלוטין או שפה חדשה ושוונה ירחיקו אותוandi הוצרך ממודול של עליונות המסתמן הגבבי.⁹⁰ שושנה פלמן כותבת:

The challenge facing the woman today is nothing less than to "re-invent language" ... to speak not only against but outside the... structure.⁹¹

ברוח רומה, לוטי ארמייט מציגת כי אין די בשינויים נקורתיים הפלעים על פני השטח של השפה (כגון דרישות להחלפת המלה "ירושב-ראש" במילה ניטרלית). שינויים לשוניים מסווג זה, עם כל חשיבותם, אינם עשויים להוות תחיליף לניתוח עקרונות העומק היוצרים את השפה ושאייפה להחלפתם.⁹² אולם כיצד ניתן להתבונן באופן ביקורתי במבנה העומק הללו באמצעותו אותה שפה עצמה מהוותה את מושая הבקורת שלנו? כיצד ניתן להפיק אוצר-מלילים חדש במצב דברים שבו השפה היחידה וכלי-העבודה הלשוניים והוירטים העומדים לרשותנו הם השפה המפלה, על אוצר-המלילים הבעיתי שלה? ואיך מתחברים את מצל הדברים המפלה ואת חווית ההפליה באמצעות הלשון זו, הלשון המדברת היא מעין "כבלים תודעהיים" המונעים את הפריצה המהשכחת שכיוונה שווין.

88. א' בן-זאב וש' אלמוג משפט האדם (تل אביב 1996), פרק שני.
 89. מדיניות כו', יש לצין, אינה עשויה להיות מושחת בכלל הקשר. כך, רות הלפרין-קרדי סקרה כי מאפייניה המיחודים של הרוח היהודית והופכים "את המחר של עמידה בלתי-מחשבת על התנגדות לכל המסתמן הגברי והסחמי לגבורה מדי" (הלפרין-קרדי, לעיל הערא, 6, בעמ' 16).
 90. ראו, למשל: A Feminist Dictionary (C. Kramare and P.A. Treichler (eds.), London 1985) וראו גם את ספרה הבדיוני של חותם היין אלגין, Native Tongue, שהנושא המרכזי שבו הוא נשים המציגות שפה חזשה מייעודה לשחרור אוטון ממציאות מודכאת: S. Haden Elgin Native Tongue (London 1985). לעומת בשאלות שונות הקשורות לאפשרות מימושה של שפה נשית, ראו: ר' גינזבורג "דמאסק על הלשון" התשמע קליל? "זונם של נשים בתולדות יהישואית" (י' עצמן עורך, ירושלים ותל אביב 2001) 27 (2001) 2, p. 10
 91. S. Felman "Women and Madness: The Critical Phallacy" 5(4) Diacritics (1975) 2, p. 10
 92. Where No Man Has Gone Before: Women and Science Fiction (Lucie Armitt (ed.), London 1991) 123

הकושי אכן קיים, והטריד אותו רבות גם בעת כתיבתו של מאמר זה, ולמרות מאמצי, לא עלה בידי להימנע משימוש בו באופן תכניות לשוניות שמתען מיגדרי מכבריד עלייה⁹³. העברית לא סיפקה מפלט אפשרי מהתבוניות הללו. עם זאת, קורמהשבה הופטל באופן גורף⁹⁴ את אוצר המילים הקויים עשוי להוליך לכשל מגגלי שיש בו כדי לשתק התקדמותו כלשהי.⁹⁵ אני מבקשת להיחלץ ממגבלות זו באמצעות התבוננות בנתוחו של ג'יימס בויד וייט את דמותה של פאני פריס, גיבורת "מנספילד פרק", הרומן של ג'יין אוסטן.⁹⁶ כשרה של פאני לגבש הערכה עצמית ואוטונומיה נפגע הן בשל העוני החומרי שהיא שרויה בו והן בשל האילוץ לחשוב ולדבר תוך שימוש במילון הלשוני המפללה והמגביל של קרוביה בני-המעלה, מילון המוביל בעברUrדים מוגבלים ומפללים וחודעה מצומצמת, ומעכב את התפתחותם של צמיחה מוסרית, של Shinuim ערוכים וגום של הדמיון.⁹⁷ אולם, כאשר פאני רוכשת לעצמה רהיטות וירע מספקים בשפה הרכוכה עלייה, עולה בידיה לעשות שימוש בשפה זו כדי להתחזמה לצרכיה שלה וכדי לנפח את מערכת הערכיהם המשקפת את האני האמתי שלה. בסופו של הרומן, חוות פאני פריס צמיחה ומימוש של אוטונומיה אישית שהושגו למורות מוגבלות השפה. מכאן ואילך היא מוכנה, גם אם ג'יין אוסטן לא שלחה אותה לעבר דרך חדשה כזו, להתחיל ליצור אוצר-מילים חדש ומשוחרר. הלשון שימהה כאן גם כככלים תודעתיים, אבל גם כמפתח שיש בכוחו לחלץ מתחן כלא החודעה. באנוגואה לסייעו של פאני פריס, אם נגור עליינו לחזור לכיוון של שווין בעוזרת כלים שחוסר שווין ייצר אותם, החתירה תהיה איטה וקשה יותר, אך לא בלתי-אפשרית.

הספרות והשיח התרבותי המקיף אותה אכן עשויים לשמש כלים המסייעים בחתירה לעבר מציאות לשונית חדשה.⁹⁸ יצירות ספרות רבות מתמודדות עם שאלת השפה, ומתראות

93 המאמר אינו מתיימר להיות חף בניסוחיו ובחרותו הלשוניות המכשולות מגדרות, בין אם הטעם למכשולות האלה הוא חסרונו של פתרונות לשוניים ומיניים, בין אם פסיחה על פתרונות קויים שנעלמו מעיני. מכל מקום, אני מקווה כי הפנית השומת-החלב לבעה הלשונית, גם אם הטקסט עצמו אינו פותח את הקשיים כולם, חסיאו לפיתוחם של פתרונות יצירתיים שימושו כוחובות וכוחבים בעtid.

94 אכן, מבעים אומנותיים אחדים מחקרים בהחכנסות נשית לחוץ שתיקה מוחלטת כאופציה הייזרה העומדת לשותן בעולם של מבצעיו הגורמיים אין הן יכולות להחכר. וראו לדוגמה: הסיפור L. Tuttle "The Cure" *A Spaceship Built of Stone and Other Stories* (New Zealand, 1993, dir. Jane Campion); ; (London 1984) 123-134 N.A. Baker "The Limits of Sexual Emancipation: Feminism and Jane Campion's .Mythology of Love" 1 *Interdisciplinary Literary Studies* (1999) 1

J. Austen "Mansfield Park" *The Penguin Complete Novels of Jane Austen* (Middlesex, England 1983)

J.B. White *Acts of Hope: Creating Authority in Literature, Law, and Politics* (Chicago 1994) Chap. 6 ("Austen's Mansfield Park: Making the Self out to – and against – the Culture")

97 "On observing the literary manifestations of : בעמ' 155 verbal hygiene offers insights into one of the intersections between linguistics and literature, and enables a consideration of the relationship between speculative fictions

כיצד השפה משמשת מכשיר לאכיפת סדר-דיברים גברי שהוא בבחינת דיסטופיה נשית, וכייזד שפה חדשה עשויה להוות כלי משחרר,⁹⁸ העומד בסיסו תפיסה אוטופית חדשה.⁹⁹ אולם גם אם ראייה אוטופית מוכילה לעבר "יקום לשוני" חדש לחולtin, ראייה פרוגמטית מחייבת להמשיך לעשות שימוש בלשון הקיימת כבסיס הכרחי, ולהסתפק בשלב זה בשורה של שינויים הנינתיים להשגה, אפילו אם אין בכךם לסקק פתרון מלא.

שינוי חשוב, בעל אי-יכולת פורצת, עשוי להיות התאמת השפה המשפטית להפיסה של שווין, והpicתמה של השפה המשפטית לנוטלה מטען מגזרי או מופחתת מטען כזה באטען ביטול מעמדו של הדגם הגברי כמסמן ראשי. שינוי כזה יהווה תמרין לפועלתו הייצרתית והמתנקת של הרמין.¹⁰⁰ הוא יציג את ראיית חbosתו של ההרגל התודעתי לתפוז נשים בדרך המובילה להפליתן, ושל ההרגל המשעי להפלות אותן.

2. סוף דבר

האתגר הגדול העומד כיום לפני המשפט הוא השגת שוויון בפועל בין גברים ונשים. השפה העברית מתקפתה במידה ובה כיחס תרבותי בפני השגת מטרה זו. הכללים הלשוניים של השפה העברית משקפים וכמייד רכה מחדירים רכה תזרעה הפרטית והציבורית, נקודות-מווצה, רעינוות ועמדות שהמשפט זנוח כבר מזמן.

אני מציעה להשתמש בשפה שימוש של פריצת-דרך תרבותית. תפקido של המשפט המשמעותי במילוי בקשר כזה. כשם שרב כוחו בעצמת ההשפעה המפללה של השפה העברית, כך עשוי כוחו לשמש להשגת תוכאה הפוכה. ייגג לשוני של נשים כבעלota מעמד משני בהיררכיה מגדרית אינו משות משפט השואף לשווין, אלא חורם להכשתה השαιפה. כדי לקדם את המטרות הגלומות בו עצמו, על המשפט להיזהר לסגורות הפער בין מטרותיו המוצחרות לבין השפה. צעד ואשון, משמעותי ובעל אי- יכולות פורצת, יהיה המרה מכונת,

and their extra-textuality (i.e., the question of their referents and continuities with the 'real' world 'out there')¹⁰¹

S. Haden Elgin *Native* "של ליה טאטל, לעיל הערא 94, ספריה של יצירות נאלה זו" (London 1985); *The Judas Rose – Native Tongue II* (London 1987) 98
C. Perkins Gilman *The Handmaid's Tale* (Toronto 1986) 99
, וראו את דיננה המעניין של קואלקנטי בהקשר לכמה מהמצוות האלה, לעיל הערא 6.

"It is interesting to note that in feminist utopias ... there is : there is some attempt at a modified language. A female utopia could not be content with what we have now" (*The Feminist Critique of Language: A Reader* (D. Cameron (ed.), 99
. London 1990), p. 13

100 תhoromoth של הומין בחקר זה ורא רוטין, לעיל הערא 42, בעמ' 220 ; וויט, לעיל הערא 96, בעמ' J.B. White "Imagining the Law" *The Rhetoric of Law* (A. Sarat and T.R. Kearns (eds.), (Ann Arbor 1994) 29; S. Almog "Literature Alongside Law – A Contemporary Paradigm" 13 *Cultural Dynamics* (2001) 53

шולםית אלמוג

מאורגנת וכוללת של שפט המשפט, והפיקתה לשפה שהינה שוויונית בהתאם לאמות-המידה הנוגנות כיום.

העתיד עשוי להניב חתפחוויות חדשות בכל הנוגע בשפה. יתכן גם שיתחזר כי העמדות הרצופה של מין מול מין שייכת לשלב "הדרגות של הקיום האנושי"¹⁰¹, וברבות הימים תיווצר חברה שבה לא יהיה הרבה עניין בעריכת סיוגים שונים, מגדריים או אחרים. אולם עד שתגיע העת הזאת, علينا לעשות ככל יכולת על-מנת לבטל את פגיעתם הרעה של הסיוגים הקיימים.

101 כתחזיתה של וירג'יניה ולף (ו' וולף חדד משלך (אהרן אמר מתרגם, ירושלים ותל אביב תשמ"א), בעמ' 118.).